

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Π.Μ.Σ.: ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΙΣΤΗ, ΠΙΣΤΩΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ:

*ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΙΣ
ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΙΣΤΗΣ*

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΑΓΑΠΗΝΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
Α.Μ.: 0607Μ001

ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: κ. ΠΡΟΔΡΟΜΙΤΗΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ

ΑΘΗΝΑ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή..... σελ. 3

Μέρος 1^ο Θεωρητικό Πλαίσιο

Περί χρήματος..... σελ. 4

Περί πίστης..... σελ. 6

Όταν η εμπιστοσύνη γεννά συνεργασία..... σελ. 7

Διαφορές τραπεζικής πίστης με την εμπορική πίστη .... σελ. 8

Περί των τραπεζών..... σελ. 9

Ο μηχανισμός λειτουργίας των τραπεζών ..... σελ. 9

Κίνδυνοι των τραπεζών από τον τρόπο λειτουργίας

τους..... σελ. 10

Η κρίση ως συνέπεια της ανόδου..... σελ. 10

Η απέλπιδα προσπάθεια για τόνωση της αγοράς μέσω της
έκτακτης ενίσχυσης των επιχειρήσεων..... σελ. 10

Μέρος 2^ο Έρευνα

Οι ερευνητικοί προβληματισμοί..... σελ. 14

Τράπεζες και Χρήμα..... σελ. 14

Τράπεζες και Κοινωνία..... σελ. 14

Τράπεζες και Κρίση..... σελ. 15

Συμμετέχοντες-Υλικό – Διαδικασία..... σελ. 15

Αποτελέσματα..... σελ. 19

Συζήτηση..... σελ. 54

Συμπεράσματα..... σελ. 58

Βιβλιογραφία..... σελ. 59

Παράρτημα- Ερωτηματολόγιο..... σελ. 60

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να ερευνήσει τον αντιλαμβανόμενο χαρακτήρα των τραπεζών μέσα από τις θέσεις των πελατών τους κατά την περίοδο αυτή της κρίσης, όπως την έχει βιώσει η ελληνική οικονομία. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το τελευταίο δίμηνο του έτους 2010, δύο χρόνια αφού εκτυλίχθηκε το πρώτο ξέσπασμα της τραπεζικής κρίσης στην Ευρώπη.

Αρχικά πρέπει να αναφερθεί πως η υπ' όψιν περίοδος χαρακτηρίζεται από ένα γενικότερο κλίμα οικονομικής ανασφάλειας, αλλά και της ύπαρξης του «καπνού» του μηχανισμού στήριξης των τραπεζών. Εν μέσω μιας γενικότερης ανησυχίας λοιπόν γύρω από το μέλλον της ελληνικής τραπεζικής αγοράς, η έρευνα αυτή στράφηκε στο να μετρήσει την απήχηση αλλά και το χαρακτήρα των Τραπεζών στους άμεσους συμμετέχοντες αυτού του οικονομικού πεδίου, τους πελάτες της. Παράλληλα έγινε μια απόπειρα να εξεταστεί η συσχέτιση που παρουσιάζουν οι στάσεις των υποκειμένων για τις τράπεζες με γενικότερες θεωρίες περί χρήματος, στάσεις για την κοινωνία, τα αίτια αλλά και τις συνέπειες της πρόσφατης οικονομικής κρίσης.

Στόχος είναι να εξεταστεί ο ρόλος των τραπεζών μέσα σε αυτό το περιβάλλον χρηματοπιστωτικής κρίσης και να εξεταστεί ο αντιλαμβανόμενος χαρακτήρας τους όπως αυτός θα γίνει αντιληπτός μέσα από τη συσχέτισή του με κοινωνικές θεωρίες, πρακτικές διαχείρισης χρήματος και το οικονομικό περιβάλλον.

ΜΕΡΟΣ 1^ο Θεωρητικό Πλαίσιο

Περί χρήματος

Σημαντικό σημείο σε μια κοινωνιοψυχολογική έρευνα για οικονομικά θέματα είναι εκείνο που μετρά τις στάσεις των ατόμων γύρω από το χρήμα. Ως χρήμα θεωρείται οτιδήποτε γίνεται δεκτό ως μέσο ανταλλαγής από τα άτομα μιας κοινωνίας και οι λειτουργίες που το χαρακτηρίζουν είναι αφενός ότι αποτελεί μέσο συναλλαγής και αφετέρου ότι μετρά την ανταλλακτική αξία των πραγμάτων. Οι πραγματικές διαστάσεις του δηλαδή βρίσκονται στην παραστατική του αξία, την αξία που απεικονίζει να έχει και όχι του υλικού κατασκευής του, που εκφράζεται μέσα από την περιεκτική του αξία.

Πέραν όμως του λειτουργικού του χαρακτήρα, το χρήμα αναπαριστά και αξία σύμφωνα με τον τρόπο που γίνεται αντιληπτό στις κοινωνικές σχέσεις (Furnham, 1984). Η αξία αυτή βρίσκεται σε τέσσερις βασικές συνιστώσες: ασφάλεια, επιτυχία, στάτους, άγχος. Το χρήμα αποκτά την αξία της ασφάλειας μόνο όταν αποταμιεύεται, καθώς καλύπτει ανάγκες των υποκειμένων για ασφάλεια απέναντι σε μελλοντικά συμβάντα. Βέβαια οι αποταμιεύσεις, ειδικά μέσω τραπεζών, έχουν εξελιχθεί πέραν των δράσεων που εκπληρώνουν τον παράγοντα της ασφάλειας και σε παράγοντες πίστης στο υπάρχον οικονομικό σύστημα.

Το χρήμα αναπαριστά επίσης την αξία της επιτυχίας όταν αυτό συνδέεται με την αναγνώριση της συγκομιδής του ως συνέπεια της επιτυχίας του ή και στάτους όταν η χρήση του αναδεικνύει την κοινωνική θέση του χρήστη. Τέλος το άγχος εδράζεται κυρίως σε συναισθήματα που προκύπτουν κατά τη λήψη αποφάσεων για τον τρόπο διαχείρισής του ένα άτομο. Ο τρόπος που θα το διαχειριστεί, μέσα από την κατανομή του ανάμεσα στις εναλλακτικές επιλογές της κατανάλωσης, της αποταμίευσης και της επένδυσης είναι μια κατάσταση που γεννά άγχος στο υποκείμενο.

Οι περισσότερες οικονομικές δράσεις των υποκειμένων σχετίζονται με κάποια από αυτές τις αξίες και την έκφρασή της. Πολλές φορές μάλιστα μπορεί μια δράση να πετυχαίνει την αναπαράσταση παραπάνω από μιας αξίας, που για να γίνουν αντιληπτές θα πρέπει κάποιος να εξετάσει ταυτόχρονα τις συμπεριφορές που εκδηλώνουν τα υποκείμενα και τα συναισθήματα που εκπληρώνουν αυτές οι δράσεις. Η ανάγκη των ανθρώπων να αποταμιεύουν για

να αυξησουν το αίσθημα της ασφάλειας αντικαθίσταται εύκολα από ένα σημείο κι έπειτα από το αίσθημα της επιτυχίας ή του στάτους που φέρνει ένα σημαντικό ύψος καταθέσεων. Η αλήθεια όμως είναι πως αυτές οι ίδιες οικονομικές δράσεις μπορούν να αποκτούν διαφορετικό νόημα όταν εξετάζονται σε διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο. Η επένδυση παραδείγματος χάριν μπορεί να αποτελεί εξόχως αθέμιτη πρακτική σε ένα μουσουλμανικό κράτος, όπου η κερδοσκοπία καταδικάζεται από το θρησκευτικό και κατ' επέκταση το κοινωνικό περιβάλλον.

Πέραν της νεοκλασικής θεωρίας για το χρήμα όμως, υπάρχει και η μαρξιστική προσέγγιση για τις διαστάσεις του χρήματος. Το χρήμα για τους μαρξιστές ερευνητές έχει δύο διαστάσεις, αυτή της εμπιστοσύνης και αυτή της εξουσίας. Το χρήμα παίζει το ρόλο του κοινωνικού συνδέσμου μεταξύ αγνώστων, όμως εκτός αυτού συμπυκνώνει σχέσεις μεταξύ ανθρώπων που εμφανίζονται ως σχέσεις μεταξύ πραγμάτων. Η έμφαση εδώ δίνεται σε δυο ζητήματα: την κοινωνική εξουσία που αποφέρει το χρήμα και την εμπιστοσύνη που βρίσκουμε να λανθάνει στις πολύπλοκες και εκτεινόμενες στο χρόνο και στο χώρο χρηματοπιστωτικές σχέσεις.

Το χρήμα για τους μαρξιστές επιτρέπει στον κάτοχό του να ασκήσει εξουσία στους άλλους. Η κατοχή πλούτου μειώνει την δημοκρατικότητα του οικονομικού πεδίου, ενώ οι κάτοχοι εμπορευμάτων είναι σε θέση να ελέγχουν περισσότερα εμπορεύματα και φυσικούς πόρους. Η οικονομική εξουσία του χρήματος είναι η πηγή της κοινωνικής του εξουσίας, που δίνει τη δυνατότητα στον κάτοχό του να επιβάλλει τη θέλησή του στους άλλους, προκαταβάλλοντας ή κατακρατώντας χρήματα. Αντίστοιχα, η εξουσία του χρήματος στους ανθρώπους και τους πόρους επιτρέπει στους κατόχους του να επιβάλλουν νέες ιεραρχίες πλούτου και προνομίων.

Η δεύτερη διάσταση των κοινωνικών σχέσεων του χρήματος είναι η εμπιστοσύνη. Όπως λέγεται, η εμπιστοσύνη είναι αυτό που κάνει το χρήμα κοινωνικό, παρά το ότι, στο βαθμό που η εμπιστοσύνη ενυπάρχει σ' όλες τις άμεσες ανταλλαγές, είναι απαραίτητη σε όλη την έκταση της διαδικασίας συσσώρευσης. Επιπλέον, οι σχέσεις εμπιστοσύνης ενυπάρχουν στις ανταλλαγές που λάμβαναν χώρα κατά τη μερκαντιλιστική περίοδο, αλλά ακόμη και στις φεουδαρχικές κοινωνίες. Το ζήτημα της εμπιστοσύνης σε σχέση με το χρήμα εφαρμόζεται γενικά τόσο στον τομέα της άμεσης ανταλλαγής, όσο και στον τομέα της πίστης.

Περί πίστης

Όταν η συνεργασία απαιτεί εμπιστοσύνη

Οι συναλλακτικές σχέσεις των υποκειμένων με τις τράπεζες, που αποτελούν αντικείμενο και της έρευνας αυτής, είναι ένα μέρος του ευρύτερου οικονομικού πεδίου. Διέπονται έτσι και από τα χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν οι οικονομικοί ψυχολόγοι στο οικονομικό πεδίο, δηλαδή την αδιαφάνεια και την έλλειψη επικοινωνίας. Αυτά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά είναι κοινά για όλα τα δρώντα υποκείμενα στο πεδίο αυτό, κάτι που τα αναγκάζει να ακολουθούν πρακτικές που αντιβαίνουν τον ορθολογισμό ώστε να παραμείνουν σε αυτό. Η κυρίαρχη πρακτική είναι αυτή της εμπιστοσύνης με την οποία προσπαθούν να αντικαταστήσουν τον ορθό λόγο από την «κοινή λογική», τις αναπαραστάσεις τους ή τις συμβάσεις της κοινωνίας στην οποία εντάσσεται το οικονομικό πεδίο. Οι σχέσεις που διέπουν το οικονομικό πεδίο είναι σχέσεις εμπιστοσύνης, ενός προϊόντος που αποτελεί υποκατάστατο της γνώσης και της πληροφόρησης και οδηγεί τις δράσεις του ατόμου σε καταστάσεις αβεβαιότητας.

Η θέση του Deconchy για την πίστη ερμηνεύει κατ' αναλογία και αυτή τη διάσταση της εμπιστοσύνης, σύμφωνα με την οποία το άλλο μέρος μιας συναλλαγής αναμένεται σε συνθήκες αβεβαιότητας να δράσει σύμφωνα με τους πολιτισμικά και ιδεολογικά αποδεκτούς κανόνες. Τα σφάλματα της εμπιστοσύνης είναι προφανή: η πολιτισμική ανομοιογένεια, η ατελής πληροφόρηση, η περιορισμένη γνώση ή προηγούμενη εμπειρία του άλλου μπορούν να οδηγήσουν σε μια καταχρηστική συνεργασία που δεν θα διαρκέσει πολύ. Είναι προφανές δηλαδή ότι η υιοθέτηση της αυστηρής έννοιας της εμπιστοσύνης δεν αρκεί για να καθοδηγηθούν οι συμπεριφορές των ατόμων. Οι οικονομολόγοι την έχουν εξετάσει επανειλημμένα στο πεδίο των οικονομικών συναλλαγών, καταλήγοντας σε δύο κυρίαρχα προσεγγίσεις.

Η πρώτη είναι η κοινωνικο-οικονομική προσέγγιση της εμπιστοσύνης, σύμφωνα με την οποία η εμπιστοσύνη απορρέει από τη συλλογικότητα και καταλήγει στο «κοινωνικό συμβόλαιο». Η κατάργησή της και η ύπαρξη δυσπιστίας αντίστοιχα στους ανθρώπους είναι προϊόν του καταναγκασμού που υφίσταται ο άνθρωπος στο πλαίσιο της κοινωνίας, και εν προκειμένω της οικονομίας.

Η αλήθεια για τις τράπεζες όμως κρύβεται περισσότερο στη δεύτερη προσέγγιση, αυτή της νεοκλασικής οικονομικής παράδοσης. Σημασία βάσει αυτής της θεωρίας δεν έχουν τα κίνητρα, αλλά οι πράξεις των δρώντων υποκειμένων. Επόμενο είναι να υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη για εμπιστοσύνη

στους οικονομικούς νόμους παρά στους οικονομικούς δρώντες. Οι τράπεζες δηλαδή εν αντιθέσει με τους πελάτες δίνουν μικρότερη προτεραιότητα σε βάθος χρόνου στο πνεύμα εμπιστοσύνης και συνεργασίας και μεγαλύτερη στο γράμμα των κανόνων που διέπουν τη συνεργασία τους με τους πελάτες. Η τήρηση των γραπτών συμβάσεων είναι ο οδηγός τους στο κτίσιμο της σχέσης πίστης, καθώς προσπαθούν μέσα από κανόνες και συμβάσεις να κατοχυρώσουν την λήψη πληροφοριών, οι οποίες θα οδηγήσουν στην εξασφάλιση της πίστης, που χρειάζεται για την έναρξη της συνεργασίας.

Ένα τέτοιο παράδειγμα συμβασιολογικής εμπιστοσύνης είναι το πληροφοριακό σύστημα «ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ», μια σύμβαση μεταξύ των τραπεζών για έλεγχο των τραπεζικών στοιχείων όλων των πελατών τους. Στόχος του «ΤΕΙΡΕΣΙΑ» είναι να αποφευχθεί η απόκρυψη κάποιας αντένδειξης για την πιστοληπτική ικανότητα ενός εξ αυτών. Η φύση του «ΤΕΙΡΕΣΙΑ» είναι ξεκάθαρα αντίθετη στην εμπιστοσύνη όπως την αντιλαμβάνονται οι κοινωνικοί δρώντες αλλά εντελώς λογική σε ό,τι αφορά τη συμβασιολογική προσέγγιση των οικονομικών δρώντων.

Διαφορές τραπεζικής πίστης με την εμπορική πίστη

Η εμπορική πίστη εξαρτάται από την εμπιστοσύνη μεταξύ των επιχειρήσεων, εμπιστοσύνη που είναι υποκειμενική και ατομική, εφόσον στηρίζεται στις γνώσεις που συσσωρεύουν οι επιχειρήσεις η μια για την άλλη στην πορεία των εμπορικών τους σχέσεων. Από την άλλη πλευρά, η τραπεζική πίστη στηρίζεται στην εμπιστοσύνη μεταξύ τραπεζών και επιχειρήσεων, που είναι λιγότερο υποκειμενική και ατομική, εφόσον οι τράπεζες δανείζουν και δανείζονται από έναν μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων. Η εμπιστοσύνη σε μια τραπεζική κατάθεση στηρίζεται στην ποιότητα των δανείων που χορηγεί η τράπεζα, δηλαδή στην ποιότητα της αξιολόγησης ενός ευρέος φάσματος επιχειρήσεων από μια τράπεζα. Η εμπιστοσύνη αυτή είναι επομένως περισσότερο απρόσωπη και αντικειμενική απ' ό,τι η εμπιστοσύνη μεταξύ των πιστωτών του ελεύθερου εμπορίου.

Παρατηρείται λοιπόν ένα εννοιολογικό χάσμα ανάμεσα στην παραδοσιακή έννοια της εμπιστοσύνης και της οικονομικής της προσέγγισης, καθώς αυτή πλέον διέπεται από ρητούς κανόνες, οι οποίοι αποσκοπούν στη μείωση της αβεβαιότητας. Η δυνατότητα ή αδυναμία κάθε κοινωνίας να αντιληφθεί με τον ίδιο τρόπο την εμπιστοσύνη άρα και τη συνεργασία, σχετίζεται άμεσα με το πολιτισμικό της πλαίσιο. Η ελληνική κοινωνία εν προκειμένω έχει

μια παράδοση συλλογικότητας που ευνοεί τη συνεργασία, με τη μορφή της αλληλοϋποστήριξης, όπως αυτή ορίζεται μέσα από τις νόρμες των μελών της. Από την άλλη, αυτό μπορεί να λειτουργεί ως εμπόδιο στην αντίληψη του ιδιωτικοοικονομικού κριτηρίου που οφείλει να λαμβάνει υπόψη της μια ιδιωτική τράπεζα, η οποία θέτει την κερδοσκοπία ως στόχο της.

Έτσι και οι τράπεζες, ειδικά όσες μέχρι πρόσφατα λειτουργούσαν υπό κρατικό μανδύα και πλέον βρίσκονται στον πυρήνα του οικονομικού ανταγωνισμού, γίνονται αντικείμενο αμφίθυμων σχολίων. Η πολύ βραδεία μετάλλαξη του ελληνικού κράτους σε αστικό καπιταλιστικό εμποδίζει σίγουρα την προσαρμογή στα νέα δεδομένα. Η αντίληψη των πάντων σε μια λογική συνεργασίας είναι ο παράγοντας ίσως που εμποδίζει περισσότερο από κάθε τι άλλο την αλλαγή αντίληψης του χαρακτήρα της τραπεζικής αγοράς.

Όταν η εμπιστοσύνη γεννά συνεργασία

Η εμφάνιση της εμπιστοσύνης συναρτάται άμεσα και με την εμφάνιση συνεργατικών συμπεριφορών. Όσο περισσότερο έμπιστο νιώθει ένα άτομο ένα άλλο, τόσο ευκολότερα μπορεί να συνεργαστεί μαζί του. Αρκεί δηλαδή σε ένα άτομο να γνωρίζει μερικά πράγματα για το άλλο για να συνεργαστεί μαζί του, παραβλέποντας ίσως ότι χρειάζεται ένα σύνολο λογικών και συνεκτικών πληροφοριών για να δικαιολογηθεί η συνεργασία τους. Οι χωρικοί ή χρονικοί περιορισμοί στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων αυτών λειτουργούν προς όφελος της σύναψης συνεργασίας «βάσει εμπιστοσύνης».

Πραγματικότητα αποτελεί επίσης ότι όχι μόνο η εμπιστοσύνη αυξάνει τη συνεργασία, αλλά και το αντίστροφο. Στην περίπτωση του οικονομικού πεδίου αυτό γίνεται εμφανές όταν μια συνεργασία δεν ολοκληρώνεται μετά το πέρας της πρώτης συναλλαγής, αλλά έχει μόνιμο χαρακτήρα. Εκεί η συνεχής συνεργασία δημιουργεί εμπιστοσύνη, καθώς υπάρχουν πολλές ευκαιρίες για αλληλεπίδραση που μειώνουν την επιφυλακτικότητα των αντισυμβαλλόμενων μερών.

Η περίπτωση των τραπεζών είναι μια τέτοια περίπτωση διαρκούς συνεργασίας, οπότε και αυτή η αντίληψη για τη συνεργασία έχει μεταφερθεί και στο πεδίο των συναλλαγών των υποκειμένων με τις τράπεζες. Τα άτομα μπορεί αρχικά να μπουν στις τράπεζες με σκοπό μια απλή συνεργασία και στην πορεία να δουν ότι αυτή εξελίσσεται σε μόνιμη. Αυτό συμβαίνει γιατί επενδύεται κοινωνικά μέσα από την διαρκή αλληλεπίδραση και δομεί σχέσεις εμπιστοσύνης μέσα από την αναπαραγωγή της γνώσης.

Περί των τραπεζών

Στο σημείο αυτό της έρευνας είναι σκόπιμο να αναφερθούν κάποια δεδομένα αρκετά σημαντικά για την κατανόηση της θέσης της Ελλάδας στον ευρωπαϊκό τραπεζικό χάρτη. Η ελληνική τραπεζική αγορά περιλαμβάνει τράπεζες οι οποίες τα τελευταία είκοσι χρόνια, με εξαίρεση ίσως τα τελευταία δύο, παρουσίαζαν διαρκή ανάπτυξη. Αυτό οφείλεται στη γενικότερη ανάπτυξη που παρουσίασε η ελληνική οικονομία με αποκορύφωμα την περίοδο αλλαγής της χιλιετίας και την έκρηξη του Χρηματιστηρίου που οδήγησε πολλούς Έλληνες στο να συμμετάσχουν σε αυτό το γαϊτανάκι αρχικά γρήγορου κέρδους και έπειτα ζημίας. Ούσες ωστόσο από τις λίγες πανευρωπαϊκά που δεν είχαν ποτέ άλλοτε αντιμετωπίσει το φάσμα της κρίσης, ήταν φυσιολογικό να αποδειχθούν ανώριμες στη διαχείριση της έλευσής της, όπως αυτή πραγματοποιείται από το 2008 έως και σήμερα. Το μόνο που ευτύχησαν να καταφέρουν ήταν απλά να επιβραδύνουν τις συνέπειές της με την έγκαιρη, προ κρίσης, απόσυρσή τους από τις μεγάλες δυτικοευρωπαϊκές τράπεζες και την ταυτόχρονη επέκτασή τους στο εγγύς εξωτερικό. Ειδικότερα στη ΝΑ Ευρώπη όπου διαδραματίζουν ένα ρόλο οικονομικής μητρόπολης, παρόμοιο με αυτόν που έπαιζαν οι μεγάλες ευρωπαϊκές τράπεζες προς τις ελληνικές, προσπαθώντας έτσι να κατοχυρώσουν τη βιωσιμότητά τους. Το γεγονός ότι οι αγορές αυτές είναι ανώριμες, ή έστω όχι τόσο κορεσμένες τραπεζικά όσο η ελληνική, γεννά την προσδοκία το μέλλον τους να ακολουθήσει αυτό της ελληνικής οικονομίας.

Ο μηχανισμός λειτουργίας των τραπεζών

Πριν την περαιτέρω περιγραφή της κατάστασης της ελληνικής τραπεζικής αγοράς καλό θα ήταν να περιγραφεί σε όσο το δυνατόν πιο απλοϊκούς όρους ο τρόπος λειτουργίας των τραπεζών. Οι τράπεζες επιτελούν τον φαινομενικά απλούστατο ρόλο του να συγκεντρώνουν καταθέσεις για αποταμίευση ή κεφάλαια για επένδυση και βάσει αυτών, της καταθετικής βάσης που δημιουργούν, δηλαδή, να δανείζουν τους πελάτες που προσέρχονται σε αυτές για ενίσχυση. Δηλαδή, το κάθε ποσό κεφαλαίου το οποίο αποταμιεύουν ή επενδύουν οι πελάτες τους το δανείζουν σε άλλους πελάτες τους με τη μορφή δανείων ή πίστωσης. Εάν δεν επαρκούν οι καταθέσεις που έχουν, καταφεύγουν στη διατραπεζική αγορά για την εξασφάλιση των απαραίτητων κεφαλαίων. Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι οι τράπεζες πραγματοποιούν κέρδη και από τη διαχείριση των τραπεζικών λογαριασμών των ιδιωτών,

μεταφέροντας χρήματα, κάνοντας πληρωμές ή ασφαρίζοντας τις καταθέσεις. Αυτές είναι οι πλέον απλές δραστηριότητες διαχείρισης χρήματος.

Κίνδυνοι των τραπεζών από τον τρόπο λειτουργίας τους

Οι δύο κυριότεροι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι τράπεζες είναι ο πιστωτικός κίνδυνος και ο κίνδυνος ρευστότητας. Ο πιστωτικός κίνδυνος είναι ο κίνδυνος ότι ο αντισυμβαλλόμενος σε μια οικονομική συναλλαγή θα παραλείψει να εκπληρώσει τη συμβατική υποχρέωσή του. Εν προκειμένω, ο πιστωτικός κίνδυνος για μια τράπεζα είναι ο κίνδυνος οι πιστωτές της να μην αποπληρώσουν τις υποχρεώσεις της. Αυτός είναι και ο κίνδυνος κατά τον οποίο οι πιστούχοι πελάτες της πτωχεύουν σταδιακά, αδυνατώντας να ανταποκριθούν στην αποπληρωμή των δανείων τους, αυξάνοντας έτσι τις επισφάλειες για αυτή.

Μια άλλη διάσταση όμως του πιστωτικού κινδύνου είναι εκείνη σύμφωνα με την οποία η ίδια η τράπεζα πτωχεύει και καταλήγει στο να αδυνατεί να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της, άρα και να αποδώσει τις καταθέσεις στους πελάτες της. Για αυτό το λόγο επίσης, αλλά κυρίως για να καθησυχάσει την κοινή γνώμη, η Τράπεζα της Ελλάδος το 2008 οδηγήθηκε στην αύξηση του ορίου της αποζημίωσης των καταθέσεων από είκοσι χιλιάδες σε εκατό χιλιάδες ευρώ. Η έξτρα εγγύηση που παρασχέθηκε τότε είχε στόχο να κατευιάσει το άγχος και την ανασφάλεια των καταθετών που ένιωθαν να απειλούνται οι καταθέσεις τους.

Ο κίνδυνος ρευστότητας είναι χρηματοοικονομικός κίνδυνος που προκύπτει λόγω της αβέβαιης ρευστότητας, δηλαδή του πόσο γρήγορα ένα χρηματοοικονομικό προϊόν μπορεί να πωληθεί και να μετατραπεί σε μετρητά (το πιο ρευστό περιουσιακό στοιχείο) χωρίς να καταλήγει ο πωλητής να εισπράττει σημαντικά μικρότερο ποσό από το ποσό της αρχικής επένδυσης.

Στην περίπτωση των τραπεζών αυτός ο κίνδυνος μετρά στην ουσία το λόγο δανείων προς καταθέσεις και το εκάστοτε παρατηρούμενο έλλειμμα ρευστότητας, καθώς πουθενά δεν παρατηρείται να καταφέρνουν οι καταθέσεις να ξεπεράσουν τις χορηγήσεις.

Η κρίση ως συνέπεια της ανόδου

Η Ελλάδα λοιπόν, μετά από την εποχή τραπεζικής άνθησης πέρασε στην επόμενη φάση του κύκλου ανάπτυξης, κατά την οποία τώρα πλέον θεωρείται μια κορεσμένη αγορά για τον τραπεζικό χώρο. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την παρατηρούμενη ύφεση της αγοράς έχει παίξει η εξάντληση των πιστωτικών

δυνατοτήτων της. Από στατιστικά στοιχεία που έχει δημοσιεύσει η Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, ο λόγος των συνολικών πιστώσεων προς το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν για το έτος 2009 έφτασε στα επίπεδα του 97%. Ο «λόγος των πιστώσεων προς νοικοκυριά και επιχειρήσεις προς το ΑΕΠ της χώρας» είναι ένας δείκτης που μετρά το βαθμό εξάρτησης μιας αγοράς από τον τραπεζικό δανεισμό¹. Αυτό σημαίνει πως το δάνειο χρήμα αγγίζει σταδιακά όλο και περισσότερο το παραγόμενο από την εργασία χρήμα. Δηλαδή ο Έλληνας δανείζεται περίπου όσα η αξία των αγαθών και προϊόντων που παράγει, διπλασιάζοντας με αυτό τον τρόπο το εισόδημα του. Από την άλλη, η έκρηξη πίστωσης του ελληνικού νοικοκυριού κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια είχε παγιώσει μια κατάσταση ευκολίας στη συνεργασία με τις τράπεζες. Η λήψη δανείου είχε εξελιχθεί σε μια τυπική διαδικασία, και ήταν ένα σύνηθες κομμάτι της καθημερινής συνεργασίας τράπεζας– πελάτη. Η νέα τάξη πραγμάτων όμως επιβάλλει στενό και αυστηρό πλαίσιο πιστοδότησης, κάτι που πλέον έχει γίνει εμφανές στους έτερους συμβαλλόμενους του οικονομικού πεδίου, οπότε κάπως έτσι ξεκινά η ύπαρξη του ελληνικού τραπεζικού προβλήματος.

Σε αυτό οδήγησε ο κοινωνικός μετασχηματισμός του τρόπου με τον οποίο οι τράπεζες αξιολογούν τη δανειοληπτική ικανότητα των πελατών τους. Κατά το παρελθόν, η σύναψη ενός δανείου ή σχεδόν οποιουδήποτε άλλου δανείου ήταν σε μεγάλο βαθμό μια διαδικασία προσωπικής σχέσης. Μεγάλο μέρος της σχέσης αναπτυσσόταν μέσα από τις προσπάθειες του δανειζόμενου να πείσει τον τραπεζίτη για την αξιοπιστία του στο πλαίσιο μια γενικότερης κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Ωστόσο στις τελευταίες δεκαετίες η πρακτική αυτή παρακάμφθηκε και πλέον η αξιολόγηση της πιστοληπτικής ικανότητας έχει καταστεί μια αυστηρά ποσοτική διαδικασία, που ονομάζεται αξιολόγηση της πίστης (credit scoring). Ο υπάλληλος της τράπεζας μαρκάρει κάποια κουτάκια σε μια φόρμα αξιολόγησης, βαθμολογεί κάποιες απαντήσεις και αν ο αιτών πληροί κάποιες στοιχειώδεις προϋποθέσεις του χορηγεί το δάνειο.

Όταν οι αιτήσεις δανείων αξιολογούνται σ' αυτή τη βάση, το μόνο που χρειάζεται η τράπεζα είναι μάλλον ένας αριθμός και όχι μια μακροχρόνια σχέση. Εφ' όσον ο δανεισμός φαίνεται να πηγαίνει καλά, οι τράπεζες έχουν την τάση να χαμηλώνουν τον πήχη. Και συνεχίζουν να τον χαμηλώνουν υπό την πίεση του εντεινόμενου ανταγωνισμού με τις άλλες τράπεζες. Αυτή η διαδικασία

---

¹ Για να υπάρχει βέβαια μια σαφέστερη εικόνα και για τον ευρωπαϊκό κανόνα πρέπει να αναφερθεί εδώ πως ο αντίστοιχος λόγος για το έτος 2008 ήταν 154% για την Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 και 138% για την Ευρωπαϊκή Ένωση των 15

διασποράς του πιστωτικού κινδύνου, στο γενικότερο πλαίσιο έντασης του ανταγωνισμού μεταξύ των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και στροφής τους από τις επιχειρήσεις προς το «πλατύ κοινό» (καταναλωτικά και στεγαστικά δάνεια), λειτούργησε ως εφελτήριο για τις τράπεζες στο να συνάπτουν δάνεια όλο και χαμηλότερης φερεγγυότητας.

Στα πλαίσια όμως της ανάγκης για ευρωπαϊκή σύγκλιση, η ελληνική τραπεζική αγορά έπρεπε να συμμορφωθεί με κάποια διεθνώς αποδεκτά πρότυπα, όπως την τήρηση ενός ανώτατου δείκτη δανείων προς καταθέσεις. Απλούστερα, έπρεπε είτε να μειωθεί ο τραπεζικός δανεισμός ή να αυξηθούν οι τραπεζικές καταθέσεις τόσο ώστε αυτά τα δύο να έρθουν σε ισορροπία. Η κατάσταση της αγοράς όμως είναι τέτοια που οι δυσκολίες στην αποπληρωμή των δανειακών υποχρεώσεων έχουν γενικευθεί, με συνέπεια να μην είναι εύκολο να μειωθεί απότομα από τη μια στιγμή στην άλλη το ύψος των υφιστάμενων δανείων. Έτσι, μετά τον περιορισμό σε νέα δάνεια όπως επιχειρείται από τις τράπεζες, το ενδιαφέρον έχει στραφεί στη συγκέντρωση καταθέσεων για να αντιμετωπιστεί δραστικά το έλλειμμα ρευστότητας μέσα στα εθνικά σύνορα. Ένα έλλειμμα που μεγαλώνει διαρκώς καθώς οι δυνάμεις της αγοράς οδηγούν τον τραπεζικό χώρο σε εξάντληση.

Η ταυτόχρονα παρατηρούμενη τάση για συρρίκνωση των καταθέσεων εξηγείται κυρίως σε δύο παράγοντες: ο πρώτος είναι η εξάντληση των πιστωτικών δυνατοτήτων των πελατών που οδηγεί στη σταδιακή «αφαίμαξη» των καταθέσεων από ένα ύψος και κάτω. Δηλαδή χωρίς περαιτέρω πιστωτικές διευκολύνσεις και λαμβάνοντας υπόψη τη διαρκή αύξηση του πληθωρισμού, όλο και περισσότεροι από όσους αποταμίευαν μέχρι στιγμής σταδιακά αποσύρουν τις καταθέσεις τους ούτως ώστε να ανταποκριθούν στην εξασφάλιση των απαραίτητων προς το ζην. Ο δεύτερος λόγος είναι πως όσοι τηρούν καταθέσεις πάνω από το ασφαλισμένο ύψος, για να μην ρισκάρουν πιθανή απώλεια τους, έχουν αρχίσει να τις μεταφέρουν σε τράπεζες του εξωτερικού για τις οποίες δεν ακούγονται ανησυχητικά μηνύματα.

Αυτή η ανάγκη των ελληνικών τραπεζών ωστόσο για αύξηση των καταθέσεων που τηρούν έχει γίνει αντιληπτή από το καταναλωτικό κοινό, το οποίο βλέπει με καχυποψία ότι ακολουθούν μια μάλλον επιθετική, τόσο άμεση όσο και έμμεση, πολιτική για να επιτύχουν το στόχο τους. Οι δεκάδες διαφημίσεις για τραπεζικά προϊόντα που συναντά ο μέσος Έλληνας πολίτης σε όλες τις μορφές Τύπου έχουν γίνει αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητάς του. Από την άλλη, η πρόσφατη δέσμη μέτρων που υποχρεώνει ένα μεγάλο

μέρος των εμπορικών συναλλαγών να πραγματοποιείται μέσω τράπεζας είναι άλλη μια πολιτική που έχει στόχο την τόνωση των καταθέσεων. Κάποιοι μεταφράζουν τις επιθετικές αυτές τακτικές ως απέλπιδα προσπάθεια για σωτηρία ενόψει της υποχρέωσης των τραπεζών σε κανονιστική συμμόρφωση με τις ευρωπαϊκές επιταγές. Το μόνο σίγουρο είναι πως αν όλα αυτά τα μεμονωμένα στοιχεία εξεταστούν θα αποκαλύψουν κάποιες από τις αδυναμίες των ελληνικών τραπεζών.

Η απέλπιδα προσπάθεια για τόνωση της αγοράς μέσω της έκτακτης ενίσχυσης των επιχειρήσεων

Η τελευταία κρατική απόφαση που λήφθηκε για να ενισχυθεί η τραπεζική αγορά ήταν αυτή που παρείχε κρατική εγγύηση μέσω του Ταμείου Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων σε τραπεζικά δάνεια προς μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Οι τράπεζες το εκμεταλλεύτηκαν πουλώντας αυτό το προϊόν ενίσχυσης ως δικό τους, εγκρίνοντας αφειδώς δάνεια σε κάθε επιχείρηση που πληρούσε τις στοιχειώδεις προϋποθέσεις που έθετε το Κράτος. Αυτή η απόφαση οδήγησε συλλήβδην τις επιχειρήσεις στον έκτακτο τραπεζικό δανεισμό για να ενισχύσουν την οικονομική τους θέση, κάτι που είχε και αρνητικές συνέπειες στην αγορά.

Η κυριότερη αυτής ήταν ότι έστω και πρόσκαιρα δημιούργησε στις ενισχυόμενες επιχειρήσεις μια περαιτέρω αίσθηση εξάρτησης από δανεισμένο χρήμα για κάλυψη των βραχυπρόθεσμων υποχρεώσεών τους. Η παροχή αυτής της έμμεσης ευχέρειας για αναχρηματοδότηση των οφειλών των επιχειρήσεων προς τις τράπεζες έδωσε μια ώθηση στο χώρο, που οδήγησε στη συνεπακόλουθη βελτίωση του κοινωνικού προφίλ των τραπεζών. Από την άλλη όμως ενίσχυε το αίσθημα των δανειοληπτών ότι μπορούν να συνεχίζουν να δανείζονται επ' άπειρον για να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους. Σήμερα όλο και πιο πολλές από τις δανειολήπτριες επιχειρήσεις δεν μπορούν να ανταποκριθούν στην αποπληρωμή των δανείων αυτών, μια συνέπεια που έφερε περαιτέρω χρέη στο ήδη υπερχρεωμένο ελληνικό κράτος και επιπλέον επισφάλειες για τις τράπεζες².

---

² Συγκεκριμένα υπολογίζεται ότι το 40% από τα δάνεια που διατέθηκαν με την εγγύηση του ΤΕΜΠΜΕ έχουν πάρει την δικαστική οδό για να επιλυθεί το ζήτημα της αποπληρωμής τους

ΜΕΡΟΣ 2^ο Η Έρευνα

Οι ερευνητικοί προβληματισμοί

Η έρευνα αυτή έχει στόχο της να συσχετιστούν οι στάσεις των υποκειμένων για τις τράπεζες με κάποιες εννοιολογικές κατασκευές που θεωρούνται σημαντικές για την κατανόηση του χαρακτήρα των τραπεζών, συγκεκριμένα του χρήματος, της κρίσης και κοινωνικών πεποιθήσεων των υποκειμένων.

Τράπεζες και Χρήμα

Καταρχήν δεν μπορεί να γίνει έρευνα για τις τράπεζες που να μην περιλαμβάνει το κεντρικό στοιχείο της αναπαράστασης γύρω από αυτές, το χρήμα (Vergès P., 1994, όπως Σακαλάκη Μ., 2006). Στόχος ήταν να συσχετιστούν οι αξίες του χρήματος κατά Furnham (1984), όπως θα προέκυπτε ότι τις αναγνωρίζουν τα υποκείμενα με τις στάσεις τους για τις τράπεζες. Το ζητούμενο εδώ λοιπόν ήταν να διερευνηθεί ποια στάση των υποκειμένων για τις τράπεζες θα ταίριαζε περισσότερο σε κάθε αξία που θα αναπαριστούσε το χρήμα για αυτά.

Τράπεζες και Κοινωνία

Οι τράπεζες στον ελληνικό χώρο, ίσως και πανευρωπαϊκά, βρίσκονται στον πυρήνα του οικονομικού ανταγωνισμού, καθώς η μεταξύ τους πάλη για την κατάκτηση μεγαλύτερων μεριδίων στην αγορά είναι ιδιαίτερα αισθητή. Παράλληλα όμως τα τελευταία χρόνια προσπαθούν να προβάλλουν και ένα συνεργατικό προφίλ, που στηρίζει τόσο την κοινωνία όσο και τις ανάγκες που αυτή μπορεί να έχει.

Έτσι κρίθηκε χρήσιμο να μετρηθεί το πώς αξιολογούνται αυτές οι παράμετροι σε σχέση με τις στάσεις των ατόμων για την κοινωνία. Συγκεκριμένα, η δουλειά του Duckitt (2001) στην κλίμακα μέτρησης τωνπίστεων στο συνεργατικό ή μη χαρακτήρα της κοινωνίας κρίθηκε απαραίτητη για την επιβεβαίωση της κολεκτιβιστικής αντίληψης των ατόμων για το οικονομικό πεδίο.

Έπειτα, η μελέτη του Van Raaij (1993) γύρω από τη μεταμοντέρνα κατανάλωση ώθησε την έρευνα να στραφεί στη μέτρηση των στάσεων τους για το χαρακτήρα της κοινωνίας. Έγινε χρήση της κλίμακας Προδρομίτη ώστε αφενός να μετρηθεί αυτή η διάσταση της ελληνικής κοινωνίας, αφετέρου να

αναζητηθεί η ύπαρξη αιτιώδους σχέσης μεταξύ αυτής και στάσεων για τις τράπεζες.

Τράπεζες και Κρίση

Η μελέτη αυτή έχει σαν στόχο της και τη διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ των τραπεζών και του φαινομένου της κρίσης. Επειδή όλο το οικοδόμημα της ελληνικής οικονομίας περνά μια περίοδο που κινείται μεταξύ της δοκιμασίας αξιοπιστίας και της ανάγκης για βιώσιμη έξοδο από την κρίση, μέρος της έρευνας ήταν να αναζητήσει τυχόν σκεπτικά που θα συνέδεαν τις στάσεις των υποκειμένων για τις τράπεζες με τις αιτίες εμφάνισής της. Η χρήση της κλίμακας που μετρά τα αίτια της ελληνικής κρίσης αποσκοπεί να αποκαλύψει συσχετίσεις που με τη σειρά τους θα δώσουν έναυσμα για περαιτέρω ανάλυση ή έρευνα.

Η εξέταση των συνεπειών της κρίσης στην καθημερινότητα στο τελευταίο κομμάτι της έρευνας έχει σαν στόχο να μετρήσει τις ανησυχίες των υποκειμένων και την έντασή τους όπως αυτή κατανέμεται. Η συσχέτισή τους δε με τις στάσεις για τις τράπεζες αναμένεται να κατευθύνει την έρευνα σε συμπεράσματα για το βαθμό επίδρασης κάθε πλευράς του αντιλαμβανόμενου χαρακτήρα των τραπεζών στη διαμόρφωση μελλοντικά καλύτερων συνθηκών. Επίσης να διατυπωθούν προτάσεις για μελλοντική έρευνα που θα αναδείξει ακόμα σαφέστερα που πρέπει να επενδύσουν οι τράπεζες ώστε να βελτιωθεί το αντιλαμβανόμενο από το κοινό επίπεδο συνεργατικότητάς τους.

Συμμετέχοντες

Το ερωτηματολόγιο μοιράστηκε σε 103 υποκείμενα την περίοδο Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου 2010. Το 43,7% των ερωτηθέντων ήταν άντρες ενώ το 56,3% γυναίκες. Ο μέσος όρος της ηλικίας των ερωτηθέντων ήταν τα 35 έτη, ενώ η μικρότερη ηλικία ήταν τα 20 έτη και η μεγαλύτερη τα 78 έτη. Η κατανομή του δείγματος σε ό, τι αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης ήταν ως ακολούθως: ένας απόφοιτος δημοτικού, 6 απόφοιτοι γυμνασίου, 14 απόφοιτοι λυκείου, 4 απόφοιτοι ΙΕΚ, 44 πτυχιούχοι ΑΕΙ, 16 πτυχιούχοι ΤΕΙ, 17 κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών και ένας κάτοχος διδακτορικού. Σε ό, τι αφορά το φορέα απασχόλησης 12 εξ αυτών ήταν απασχολούμενοι στο Δημόσιο, 53 στον ιδιωτικό τομέα, 13 ήταν αυτοαπασχολούμενοι-ελεύθεροι επαγγελματίες, 1 εισοδηματίας και οι 24 που υπολείπονται αφορούσαν άλλες κατηγορίες, όπως άνεργοι ή συνταξιούχοι. Τέλος, οι εργαζόμενοι ως προς το επίπεδο απασχόλησης κατανέμονταν 51 σε θέσεις υπαλλήλου, 9 προϊστάμενου και 19 κατείχαν διευθυντικές θέσεις. Όλα τα υποκείμενα που συμμετείχαν στην έρευνα

το έπραξαν εθελοντικά και το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους είναι η ύπαρξη συνεργασίας με τράπεζα, είτε ως πελάτες καταθέσεων είτε ως πελάτες δανείων.

Υλικό και Διαδικασία

Η προσέγγιση κατά τη διανομή του ερωτηματολογίου έγινε προσωπικά και στην πλειοψηφία τους σε εσωτερικό ή και εξωτερικό χώρο τράπεζας, ενώ δόθηκαν και διευκρινιστικές οδηγίες για τη συμπλήρωσή του όποτε αυτές ζητήθηκαν. Γνωστοποιήθηκε επίσης στους συμμετέχοντες ότι αυτή η έρευνα γίνεται στα πλαίσια διπλωματικής εργασίας μεταπτυχιακού φοιτητή, όπως επίσης και ότι δεν πρόκειται να επηρεάσει τη σχέση τους με την τράπεζα.

Για τους σκοπούς της έρευνας αυτής καταρτίστηκε με την επίβλεψη του κ. Προδρομίτη ένα ερωτηματολόγιο αποτελούμενο από πέντε μέρη. Το πρώτο μέρος αυτής αποτελείται από δύο ερωτηματολόγια τα οποία μετρούν στάσεις των ατόμων γύρω από την κοινωνία. Το πρώτο εκ των δύο είναι η κλίμακα Competitive-Jungle Worldview του Duckitt (2001), που μετρά το κατά πόσο τα υποκείμενα βλέπουν στην κοινωνία χαρακτηριστικά ζούγκλας ή συνεργατικής κοινωνίας. Η κλίμακα αυτή περιλαμβάνει συνολικά 14 προτάσεις, εκ των οποίων επτά στάσεις περιγράφουν την ζούγκλα ενώ οι υπόλοιπες τη συνεργατική κοινωνία. Οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν κατά πόσο συμφωνούν με αυτές σε μια επταβάθμια κλίμακα Likert, όπου το 1 αναπαριστά την απόλυτη διαφωνία τους ενώ το 7 την απόλυτη συμφωνία τους.

Η δεύτερη κλίμακα είναι μια αδημοσίευτη κλίμακα του κ. Προδρομίτη γύρω από τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας. Αυτή περιλαμβάνει 14 προτάσεις-χαρακτηρισμούς της κοινωνίας, τις οποίες τα υποκείμενα καλούνται να απαντήσουν πάλι σε μια επταβάθμια κλίμακα Likert, όπου το 1 ισούται με την απόλυτη διαφωνία τους ενώ το 7 με την απόλυτη συμφωνία τους.

Το δεύτερο μέρος είναι τρεις κλίμακες μέτρησης στάσεων για τις αξίες του χρήματος, που είχαν κατασκευαστεί για την εργασία της Δρόσου Ε. για τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της κρίσης. Η πρώτη περιλαμβάνει επτά προτάσεις αυτοχαρακτηρισμού των υποκειμένων στη διαχείριση χρήματος. Αυτές χωρίζονται σε δύο αντιθετικά ζεύγη: οικονόμος-σπάταλος, με πρόγραμμα-αυθόρμητος και μια τριάδα εναλλακτικών επιλογών ως προς τις επενδύσεις: ασφαλής-ανασφαλής-με ρίσκο. Τα υποκείμενα καλούνται να απαντήσουν σε μια επταβάθμια κλίμακα Likert το πόσο τους αντιπροσωπεύει, όπου το 1 σημαίνει καθόλου ενώ το 7 απόλυτα.

Η δεύτερη κλίμακα περιλαμβάνει έξι προτάσεις που περιγράφουν στάσεις για το χρήμα, στην οποία επίσης τα υποκείμενα καλούνται να απαντήσουν σε μια επταβάθμια κλίμακα Likert, όπου το 1 σημαίνει την απόλυτη διαφωνία τους, ενώ το 7 την απόλυτη συμφωνία τους.

Τέλος η τρίτη κλίμακα περιλαμβάνει τέσσερις προτάσεις που περιγράφουν συναισθήματα άγχους κατά τη διαχείριση χρημάτων, ενώ τα υποκείμενα καλούνται να συμπληρώσουν σε μια επταβάθμια κλίμακα Likert τη συχνότητα εμφάνισης αυτών, με το 1 να αντιπροσωπεύει το ποτέ ενώ το 7 το πάντα.

Το τρίτο μέρος της έρευνας μετρά τα αίτια της ελληνικής κρίσης όπως αυτά έχουν συγκεντρωθεί επίσης στην εργασία της Δρόσου Ε. Αυτή η καταγραφή των αιτίων πήρε τη μορφή κλίμακας με 22 προτάσεις, στην οποία τα υποκείμενα καλούνταν να συμπληρώσουν το βαθμό συμφωνίας τους, βαθμολογώντας τα από 1, που σημαίνει την απόλυτη διαφωνία μέχρι 7 που σημαίνει την απόλυτη συμφωνία τους.

Το τέταρτο μέρος της έρευνας περιλαμβάνει 23 προτάσεις για τις τράπεζες, τις οποίες τα άτομα καλούνται να χαρακτηρίσουν πάλι σε μια επταβάθμια κλίμακα Likert, με το 1 να σημαίνει την απόλυτη διαφωνία τους ενώ το 7 την απόλυτη συμφωνία τους. Οι προτάσεις αυτές έχουν διατυπωθεί από εμπειρική παρατήρηση και σχετίζονται άμεσα με το καθεστώς λειτουργίας των τραπεζών καθώς και την τρέχουσα οικονομική συγκυρία, όπως όμως την φιλτράρουν οι πελάτες των τραπεζών. Επειδή δε η έρευνα απευθυνόταν σε άτομα που έχουν κάποιου είδους συνεργασία με τράπεζα, η κλίμακα αυτή περιλαμβάνει προτάσεις που απευθύνονταν σε «γνώστες». Ως «γνώστες» εννοούνται για την έρευνα αυτή όσοι έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση σε πληροφόρηση γύρω από τις τράπεζες μέσα από την τακτικότερη σχέση τους με αυτές

Το πέμπτο μέρος είναι μια κλίμακα 16 αντιθετικών προτάσεων που αποπειράται να μετρήσει τις προβλέψεις των υποκειμένων γύρω από τις άμεσες συνέπειες της κρίσης σε πέντε βασικούς τομείς της καθημερινότητάς τους και μιας πρότασης που αφορά τα εγγυημένα από το κράτος δάνεια. Συγκεκριμένα, έξι προτάσεις αφορούν τον τομέα της εργασίας, τέσσερις σχετίζονται με την ακρίβεια, δύο προτάσεις αφορούν τις ρυθμίσεις των επιχειρηματικών οφειλών προς το κράτος, δύο προτάσεις τις ασφαλιστικές μεταρρυθμίσεις και άλλες δύο τις φορολογικές μεταρρυθμίσεις. Και εδώ έπρεπε τα υποκείμενα να υποδείξουν

την απάντηση τους βαθμολογώντας από το 1 (απόλυτη διαφωνία) έως το 7 (απόλυτη συμφωνία).

Στην τελευταία σελίδα τα υποκείμενα συμπλήρωναν σε πέντε κατηγορίες δημογραφικών στοιχείων τα προσωπικά τους δεδομένα. Συγκεκριμένα φύλο, ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης, φορέα απασχόλησης και θέση ή βαθμό στην ιεραρχία όπου απασχολούνταν.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

ΚΛΙΜΑΚΑ COMPETITIVE-JUNGLE WORLDVIEW

Στον Πίνακα 1 διακρίνονται οι διατυπώσεις της Κλίμακας «Competitive-Jungle Worldview» και τα περιγραφικά στατιστικά τους όπως προέκυψαν από την έρευνα.

Πίνακας 1. Περιγραφικά στατιστικά για κάθε μια από τις δηλώσεις της Κλίμακας «Competitive-Jungle Worldview», (επταβάθμια κλίμακα Likert, όπου το 1 εκφράζει απόλυτη διαφωνία και το 7 απόλυτη συμφωνία).

	N	Μέσος Όρος	Τυπική απόκλιση
Το να κερδίζεις δεν είναι απλά ένα ζητούμενο• είναι το σημαντικότερο πράγμα	103	3,7670	1,72185
Ο καλύτερος τρόπος για να ηγηθεί κανείς μιας ομάδας, είναι να δείξει καλοσύνη και να φέρεται στους συντρόφους του σαν συνεργάτες και όχι σαν υφισταμένους	103	5,6893	1,26048
Εάν είναι απαραίτητο να γίνει κανείς ψυχρός και εκδικητικός προκειμένου να επιτύχει τους στόχους του, τότε θα πρέπει να το κάνει	103	2,7961	1,59877
Η ζωή δεν υπόκειται στον κανόνα της «επιβίωσης του ισχυρότερου». Θα πρέπει να αφήσουμε τη συμπόνια και τους ηθικούς κανόνες να μας οδηγήσουν	103	4,5146	1,57096
Τα χρήματα, ο πλούτος και η πολυτέλεια είναι αυτά που μετράνε πραγματικά στη ζωή	103	2,4175	1,50505
Είναι πολύ πιο σημαντικό στη ζωή να είναι κανείς ακέραιος στις συναλλαγές του με τους άλλους από το να έχει χρήματα και εξουσία	103	5,7767	1,33528
Στον κόσμο αυτό ο ένας τρώει τον άλλο, οπότε μερικές φορές πρέπει να είσαι ανελέητος	102	3,1569	1,82255
Η φιλανθρωπία (δηλ. το να δίνεις στον άλλο κάτι χωρίς αντάλλαγμα) είναι μια πράξη αξιοθαύμαστη και όχι ανόητη	103	6,1650	1,43552
Οι περισσότεροι άνθρωποι θέλουν να σου τη φέρουν, επομένως θα πρέπει να τους τη φέρεις πρώτος εσύ μόλις σου δοθεί η ευκαιρία	103	2,3689	1,67443
Από την εμπειρία μου και απ' όσα ξέρω, η κοινωνία στην οποία ζούμε είναι στην ουσία μια ανταγωνιστική «ζούγκλα», όπου επιβιώνει και πετυχαίνει ο πιο δυνατός: η εξουσία, ο πλούτος και το να κερδίζεις είναι το παν και το σωστό είναι το ισχυρό	103	3,3010	1,89341

Ο καθένας μας έχει δικαίωμα στην απαλλαγή λόγω αμφιβολιών. Οι πιο πολλοί άνθρωποι είναι αξιόπιστοι όταν τους δείξεις εμπιστοσύνη	103	4,2039	1,47767
Μπορούμε να δημιουργήσουμε μια κοινωνία που να βασίζεται στην ανιδιοτελή συνεργασία, στο μοίρασμα και στη γενναιοδωρη αλληλοβοήθεια και όχι στον ανταγωνισμό και στο κυνήγι αποκτημάτων	103	4,3981	1,80054
Αν έχεις εξουσία σε μια κατάσταση, πρέπει να την ασκήσεις, όπως και να' χει, πρέπει να γίνει το δικό σου	103	2,8155	1,52590
Είναι καλύτερο να σε αγαπούν παρά να σε φοβούνται	103	5,9903	1,27952

Παραγοντική Δομή της Κλίμακας

Για τη δημιουργία παραγόντων, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος των Κύριων Συνιστωσών (Principal Component analysis) καθώς και η ορθογώνια περιστροφή των αξόνων (Varimax). Από την θεωρία είναι γνωστό ότι προκύπτουν δύο παράγοντες, έτσι ζητήσαμε να σχηματιστούν αυτοί οι δύο παράγοντες. Αυτοί παρουσιάζουν ιδιοτιμή (eigenvalue) μεγαλύτερη του 1 και ερμηνεύουν το 41,639% της συνολικής διακύμανσης.

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 2) παρατίθενται τα αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης, μετά από την περιστροφή των αξόνων Varimax και σημειώνονται οι φορτίσεις που είναι μεγαλύτερες του 0,45.

Πίνακας 2. Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση της Κλίμακας «Competitive-Jungle Worldview»

	Παράγοντες	
	1	2
Το να κερδίζεις δεν είναι απλά ένα ζητούμενο• είναι το σημαντικότερο πράγμα		,517
Ο καλύτερος τρόπος για να ηγηθεί κανείς μιας ομάδας, είναι να δείξει καλοσύνη και να φέρεται στους συντρόφους του σαν συνεργάτες και όχι σαν υφισταμένους	,705	
Εάν είναι απαραίτητο να γίνει κανείς ψυχρός και εκδικητικός προκειμένου να επιτύχει τους στόχους του, τότε δεν θα πρέπει να το κάνει	,621	
Η ζωή δεν υπόκειται στον κανόνα της «επιβίωσης του ισχυρότερου». Θα πρέπει να αφήσουμε τη συμπόνια και τους ηθικούς κανόνες να μας οδηγήσουν	,499	
Τα χρήματα, ο πλούτος και η πολυτέλεια είναι αυτά που μετράνε πραγματικά στη ζωή		,701
Είναι πολύ πιο σημαντικό στη ζωή να είναι κανείς ακέραιος στις συναλλαγές του με τους άλλους από το να έχει χρήματα και εξουσία		
Στον κόσμο αυτό ο ένας τρώει τον άλλο, οπότε μερικές φορές πρέπει να είσαι ανελέητος		,651

Η φιλανθρωπία (δηλ. το να δίνεις στον άλλο κάτι χωρίς αντάλλαγμα) είναι μια πράξη αξιοθαύμαστη και όχι ανόητη	,746
Οι περισσότεροι άνθρωποι θέλουν να σου τη φέρουν, επομένως θα πρέπει να τους τη φέρεις πρώτος εσύ μόλις σου δοθεί η ευκαιρία	,629
Από την εμπειρία μου και απ' όσα ξέρω, η κοινωνία στην οποία ζούμε είναι στην ουσία μια ανταγωνιστική «ζούγκλα», όπου επιβιώνει και πετυχαίνει ο πιο δυνατός: η εξουσία, ο πλούτος και το να κερδίζεις είναι το παν και το σωστό είναι το ισχυρό	,655
Ο καθένας μας έχει δικαίωμα στην απαλλαγή λόγω αμφιβολιών. Οι πιο πολλοί άνθρωποι είναι αξιόπιστοι όταν τους δείξεις εμπιστοσύνη	,475
Μπορούμε να δημιουργήσουμε μια κοινωνία που να βασίζεται στην ανιδιοτελή συνεργασία, στο μοίρασμα και στη γενναιόδωρη αλληλοβοήθεια και όχι στον ανταγωνισμό και στο κυνήγι αποκτημάτων	,588
Αν έχεις εξουσία σε μια κατάσταση, πρέπει να την ασκήσεις, όπως και να' χει, πρέπει να γίνει το δικό σου	,592
Είναι καλύτερο να σε αγαπούν παρά να σε φοβούνται	,743

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτουν δύο εννοιολογικοί παράγοντες:

Ο πρώτος παράγοντας, με ιδιοτιμή 3,835 και που ερμηνεύει το 27,396% της διακύμανσης, αντιπροσωπεύοντας νοηματικά την έννοια της *ατομικής αντίληψης της κοινωνίας ως πεδίο συνεργασίας*. Περιλαμβάνει 7 προτάσεις, οι οποίες μετρήθηκε να έχουν αξιοπιστία σύμφωνα με το δείκτη α του Cronbach ίση με 0,762.

Ο δεύτερος παράγοντας με ιδιοτιμή 1,994 και που ερμηνεύει το 14,243% της διακύμανσης, αντιπροσωπεύοντας νοηματικά την έννοια της *αντίληψης της κοινωνίας ως ζούγκλα*. Περιλαμβάνει 6 προτάσεις, οι οποίες μετρήθηκαν να έχουν εσωτερική συνέπεια με το δείκτη του Cronbach ίσο με 0,704.

ΚΛΙΜΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Στον Πίνακα 3 διακρίνονται οι διάφοροι τρόποι χαρακτηρισμού της κοινωνίας, σύμφωνα με την κλίμακα Προδρομίτη και τα περιγραφικά στατιστικά τους όπως προέκυψαν από την έρευνα. Αυτό που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι ότι μόνο οι χαρακτηρισμοί ως «κοινωνία ίσων ευκαιριών» και «κοινωνία πολλαπλών δυνατοτήτων και ευκαιριών» συγκέντρωναν την κατά μέσο όρο διαφωνία των συμμετεχόντων.

Πίνακας 3. Περιγραφικά στατιστικά της Κλίμακας «Χαρακτηρισμός Κοινωνίας» (επταβάθμια κλίμακα Likert, όπου το 1 εκφράζει απόλυτη διαφωνία και το 7 απόλυτη συμφωνία)

	N	Μέσος Όρος	Τυπική Απόκλιση
κοινωνία της μάζας	102	5,2843	1,47841
ανοιχτή κοινωνία	103	4,0777	1,54469
κοινωνία του ρίσκου	103	4,6505	1,38415
κοινωνία της βαρβαρότητας	103	5,1845	1,63748
κοινωνία των ίσων ευκαιριών	102	2,4804	1,63338
κοινωνία της επιτήρησης	103	4,9029	1,61193
κοινωνία της αβεβαιότητας	102	5,7843	1,56463
πλουραλιστική κοινωνία	102	4,4118	1,57551
κοινωνία της ανασφάλειας	102	5,8922	1,49525
κοινωνία της γνώσης	103	4,2816	1,80640
κοινωνία υψηλών κινδύνων	103	5,2913	1,53796
κοινωνία πολλαπλών δυνατοτήτων και ευκαιριών	103	3,4563	1,66142
κοινωνία της παρακμής	103	5,0971	1,67750
χειραγωγούμενη κοινωνία	103	5,4466	1,60714

Παραγοντική Δομή της Κλίμακας

Για τη δημιουργία παραγόντων βάσει της κλίμακας αυτής, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος των Κύριων Συνιστωσών (Principal Component analysis) καθώς και η ορθογώνια περιστροφή των αξόνων (Varimax). Από την ανάλυση προέκυψαν 4 παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη της μονάδας, οι οποίοι ερμηνεύουν το 63,585% της διακύμανσης.

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 4) παρατίθενται τα αποτελέσματα της

παραγοντικής ανάλυσης, μετά από την περιστροφή των αξόνων Varimax και σημειώνονται οι φορτίσεις που είναι μεγαλύτερες του 0,45

Πίνακας 4. Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση της Κλίμακας Χαρακτηρισμού της Κοινωνίας μετά από περιστροφή των αξόνων

	Παράγοντες			
	1	2	3	4
ανοιχτή κοινωνία				,745
κοινωνία του ρίσκου				,644
κοινωνία της βαρβαρότητας		,708		
κοινωνία της επιτήρησης	,793			
κοινωνία της αβεβαιότητας	,618	,552		
πλουραλιστική κοινωνία				,705
κοινωνία της ανασφάλειας	,644	,535		
κοινωνία της γνώσης			,738	
κοινωνία υψηλών κινδύνων		,676		
κοινωνία πολλαπλών δυνατοτήτων και ευκαιριών			,826	
κοινωνία της παρακμής	,619			
χειραγωγούμενη κοινωνία	,707			
κοινωνία <u>όχι</u> των ίσων ευκαιριών		,688		
κοινωνία <u>όχι</u> της μάζας			,455	

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτουν τέσσερεις εννοιολογικοί παράγοντες:

Ο πρώτος παράγοντας, με ιδιοτιμή 4,617 και που ερμηνεύει το 32,977% της διακύμανσης αντιπροσωπεύει μια αντίληψη αρκετά *σύγχρονης βιαιότητας* για την κοινωνία, μια κοινωνία επιτήρησης, ανασφάλειας και χειραγώγησης. Η μέτρηση της αξιοπιστίας αυτού του παράγοντα με τη χρήση του δείκτη α του Cronbach ήταν 0,833. Οι προτάσεις παρουσιάζουν ένα ελάχιστο βαθμό συμφωνίας μεταξύ των υποκειμένων.

Ο δεύτερος παράγοντας, με ιδιοτιμή 2,230 και που ερμηνεύει το 15,932% της διακύμανσης αντιπροσωπεύει την αντίληψη για την *παραδοσιακά βάρβαρη κοινωνία*, με την παρουσία υψηλών κινδύνων και τον περιορισμό της πρόσβασης όλων των ανθρώπων στα δικαιώματα. Ο δείκτης α του Cronbach ήταν 0,673 για αυτόν τον παράγοντα. Και εδώ οι δύο προτάσεις παρουσιάζουν ένα επίπεδο συμφωνίας, τη στιγμή που αυτή για την πρόσβαση στις ίσες ευκαιρίες παίρνει εξαιρετικά χαμηλά τιμές.

Ο τρίτος παράγοντας, με ιδιοτιμή 1,054 και που ερμηνεύει το 7,526% της διακύμανσης αντιπροσωπεύει μια θεώρηση της *κοινωνίας με γνώμονα τη γνώση*

και την *εξατομίκευση*, που δίνει πολλές δυνατότητες στα μέλη της για περαιτέρω προσωπική ανάπτυξή τους. Ο δείκτης α του Cronbach ήταν 0,638 για αυτόν τον παράγοντα. Οι προτάσεις που τον συνθέτουν έχουν ένα μέσο όρο που κινείται στο μέσο.

Ο τέταρτος παράγοντας, με ιδιοτιμή 1,001 και που ερμηνεύει το 7,149% της διακύμανσης αντιπροσωπεύει μια θεώρηση της κοινωνίας ως ένα *πλουραλιστικό, ανοικτό σε αλληλεπίδραση με μεγάλες δυνατότητες εξέλιξης σύστημα σχέσεων* το οποίο δίνει χώρο και στην τυχαιότητα ως μέσο επιτυχίας. Ο δείκτης α του Cronbach ήταν 0,544 παρουσιάζοντας εξαιρετικά χαμηλή εσωτερική αξιοπιστία. Και εδώ οι προτάσεις παίρνουν κατά μέσο όρο μεσαίες τιμές, με μια ελαφρά τάση για συμφωνία.

ΚΛΙΜΑΚΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Στον παρακάτω Πίνακα (αρ. 5) παρατηρούνται τα περιγραφικά στατιστικά που έδωσαν τα υποκείμενα σε τρία κομμάτια της έρευνας τα οποία μετρούν τα συναισθήματα τους, τις στάσεις τους για το χρήμα καθώς και το ποια είναι η αυτο-εικόνα τους σε θέματα διαχείρισης χρήματος.

Πίνακας 5. Περιγραφικά χαρακτηριστικά στις Κλίμακες αυτοχαρακτηρισμού στη διαχείριση χρήματος, στάσεων και συναισθημάτων κατά τη διαχείριση χρήματος (επταβάθμια κλίμακα Likert, όπου το 1 εκφράζει απόλυτη διαφωνία και το 7 απόλυτη συμφωνία)

	N	Μέσος Όρος	Τυπική Απόκλιση
Οικονόμος – προσέχω πολύ που ξοδεύω τα χρήματά μου και ποτέ δεν παρασύρομαι	102	4,4314	1,69162
Σπάταλος – ξοδεύω σχεδόν όλα μου τα χρήματα σε πράγματα που δεν μου είναι απαραίτητα	102	2,6078	1,63596
Με πρόγραμμα- προγραμματίζω τις αγορές μου από πριν και ποτέ δεν ξεφεύγω από το πρόγραμμά μου	102	4,3725	1,51508
Αυθόρμητος- δεν ξοδεύω τα χρήματά μου άσκοπα, αλλά αν δω κάτι που μου αρέσει δεν διστάζω να το αγοράσω χωρίς δεύτερη σκέψη	103	4,8738	1,64305
Ανασφαλής- πάντα ανησυχώ μήπως ξεμείνω από χρήματα κι έτσι φροντίζω πάντα να αποταμιεύω κάποια χρήματα για περίπτωση ανάγκης	103	4,2524	1,98878
Επενδυτής του ρίσκου- μου αρέσει να επενδύω τα χρήματα μου και πάντα ψάχνω μια καλή ευκαιρία για να αυξήσω το κεφάλαιο μου άσχετα με το ρίσκο που θα χρειαστεί να πάρω κάθε φορά	102	2,5000	1,59672
Ασφαλής επενδυτής- μου αρέσει να επενδύω τα χρήματα μου και πάντα ψάχνω μια καλή ευκαιρία για να αυξήσω το κεφάλαιο μου αρκεί η επένδυσή μου να είναι εγγυημένη, άσχετα αν η απόδοση δεν είναι και τόσο μεγάλη	102	4,1765	1,97214
Το χρήμα για μένα δεν έχει καμία αξία- απλά μου δίνει τη δυνατότητα να καλύπτω τις βασικές μου ανάγκες	102	4,6176	1,74086
Το χρήμα είναι τα πάντα για μένα- μόνο με τα χρήματα μπορεί να επιτύχει κανείς του στόχους του	101	2,6733	1,48397
Το χρήμα είναι ένα μέσο που εξασφαλίζει κοινωνική αναγνώριση- όσα περισσότερα χρήματα έχει κανείς τόσο περισσότερο ανεβαίνει κοινωνικά	102	3,6667	1,70226
Το χρήμα είναι μια ανταμοιβή για την εργασία που προσφέρω και μέσα από αυτό αισθάνομαι ότι η εργασία μου αξίζει	102	5,2451	1,44494
Το χρήμα είναι ένα μέσο προστασίας για μένα και την οικογένεια μου σε δύσκολους καιρούς	103	5,5922	1,17521
Το χρήμα είναι το μέσο για να αποκτήσει κανείς μια άνετη ζωή	102	5,8039	,98543

Το χρήμα μου προκαλεί άγχος- πάντα ανησυχώ μήπως κάτι πάει στραβά στις συναλλαγές μου	102	3,6078	1,79193
Αισθάνομαι άνετα όταν διαχειρίζομαι χρήματα- δεν έχω καμία ανησυχία και θεωρώ ότι τα καταφέρνω πολύ καλά στις συναλλαγές μου	102	4,7353	1,54103
Δεν έχω ιδιαίτερο άγχος όταν διαχειρίζομαι χρήματα, ωστόσο πάντα προσέχω μήπως πάει κάτι στραβά στις συναλλαγές μου- συνηθίζω να βάζω πρόγραμμα και να έχω τον έλεγχο των συναλλαγών μου	102	5,3039	1,47446
Αισθάνομαι τόσο άνετα όταν διαχειρίζομαι χρήματα, που ορισμένες φορές αμελώ τις υποχρεώσεις μου ή πέφτω θύμα εκμετάλλευσης	102	2,2157	1,41160

Παραγοντική Δομή των τριών Κλιμάκων

Για τη δημιουργία παραγόντων, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος των Κύριων Συνιστωσών (Principal Component analysis) καθώς και η ορθογώνια περιστροφή των αξόνων (Varimax). Από την ανάλυση προέκυψαν 5 παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη της μονάδας, οι οποίοι ερμηνεύουν το 62,045% της διακύμανσης.

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 6) παρατίθενται τα αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης, μετά από την περιστροφή των αξόνων Varimax και σημειώνονται οι φορτίσεις που είναι μεγαλύτερες του 0,45.

Πίνακας 6. Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση των Κλιμάκων αυτοχαρακτηρισμού στη διαχείριση χρήματος, στάσεων και συναισθημάτων κατά τη διαχείριση χρήματος.

	Παράγοντες				
	1	2	3	4	5
Οικονόμος – προσέχω πολύ που ξοδεύω τα χρήματά μου και ποτέ δεν παρασύρομαι	,826				
Με πρόγραμμα- προγραμματίζω τις αγορές μου από πριν και ποτέ δεν ξεφεύγω από το πρόγραμμά μου	,786				
Ανασφαλής- πάντα ανησυχώ μήπως ξεμείνω από χρήματα κι έτσι φροντίζω πάντα να αποταμιεύω κάποια χρήματα για περίπτωση ανάγκης	,627				
Επενδυτής του ρίσκου- μου αρέσει να επενδύω τα χρήματά μου και πάντα ψάχνω μια καλή ευκαιρία για να αυξήσω το κεφάλαιο μου άσχετα με το ρίσκο που θα χρειαστεί να πάρω κάθε φορά					,697
Ασφαλής επενδυτής- μου αρέσει να επενδύω τα χρήματά μου και πάντα ψάχνω μια καλή ευκαιρία για να αυξήσω το κεφάλαιο μου αρκεί η επένδυσή μου να είναι εγγυημένη, άσχετα αν η απόδοση δεν είναι και τόσο μεγάλη					,743
Το χρήμα είναι τα πάντα για μένα- μόνο με τα χρήματα μπορεί να επιτύχει κανείς του στόχους του			,872		

Το χρήμα είναι ένα μέσο που εξασφαλίζει κοινωνική αναγνώριση- όσα περισσότερα χρήματα έχει κανείς τόσο περισσότερο ανεβαίνει κοινωνικά		,516		
Το χρήμα είναι μια ανταμοιβή για την εργασία που προσφέρω και μέσα από αυτό αισθάνομαι ότι η εργασία μου αξίζει		,551		
Το χρήμα είναι ένα μέσο προστασίας για μένα και την οικογένεια μου σε δύσκολους καιρούς		,864		
Το χρήμα είναι το μέσο για να αποκτήσει κανείς μια άνετη ζωή		,754		
Το χρήμα μου προκαλεί άγχος- πάντα ανησυχώ μήπως κάτι πάει στραβά στις συναλλαγές μου			,849	
Δεν έχω ιδιαίτερο άγχος όταν διαχειρίζομαι χρήματα, ωστόσο πάντα προσέχω μήπως πάει κάτι στραβά στις συναλλαγές μου- συνηθίζω να βάζω πρόγραμμα και να έχω τον έλεγχο των συναλλαγών μου	,602			
Δεν αισθάνομαι άνετα όταν διαχειρίζομαι χρήματα- μου βγαίνει ανησυχία και θεωρώ ότι δεν τα καταφέρνω πολύ καλά στις συναλλαγές μου			,751	
Δεν αισθάνομαι τόσο άνετα όταν διαχειρίζομαι χρήματα και έτσι δεν πέφτω ποτέ θύμα εκμετάλλευσης	,621			
Το χρήμα για μένα έχει αξία		,820		
Όχι σπάταλος – δεν ξοδεύω όλα μου τα χρήματα σε πράγματα που δεν μου είναι απαραίτητα	,780			
Όχι αυθόρμητος- δεν ξοδεύω τα χρήματά μου άσκοπα, ακόμα και αν δω κάτι που μου αρέσει διστάζω να το αγοράσω χωρίς δεύτερη σκέψη	,483			

Ο πρώτος παράγοντας με ιδιοτιμή 3,521 εξηγεί το 20,712% της διακύμανσης. Από την ανάλυση αξιοπιστίας που έγινε στις 7 παραμέτρους που τον συνθέτουν, ο δείκτης α του Cronbach βρέθηκε να είναι αρκετά υψηλός (0,802). Αυτός ο παράγοντας περιλαμβάνει στάσεις που συνθέτουν τον αυτοχαρακτηρισμό των ατόμων ως *προγραμματισμένους καταναλωτές*.

Ο δεύτερος παράγοντας, αποτελούμενος από τρεις προτάσεις, έχει ιδιοτιμή 2,234 και εξηγεί το 13,142% της διασποράς έχοντας εσωτερική αξιοπιστία, βάσει του δείκτη α του Cronbach, ίση με 0,590, μάλλον ασθενής δηλαδή. Αν αφαιρεθεί η μια παράμετρος βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση των άλλων δύο, $r=0.553$ σε sig 0.01. Με αυτό το νέο παράγοντα αντιπροσωπεύεται η τάση των ατόμων να κάνουν μια καθαρά *εργαλειακή χρήση των χρημάτων τους*.

Ο τρίτος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 1,927 και εξηγεί το 11,333% της διασποράς. Όταν μετρήθηκε η εσωτερική του αξιοπιστία ο δείκτης α του Cronbach βρέθηκε να είναι 0,634. Ο παράγοντας αυτός μετρά το βαθμό φιλαργυρίας των υποκειμένων, καθώς περιλαμβάνει τρεις προτάσεις *συμπάθειας για το χρήμα* και αναγνώρισης του ως κριτήριο στατους.

Ο τέταρτος παράγοντας, με ιδιοτιμή 1,623, εξηγεί το 9,544% της διακύμανσης, περιγράφει το *άγχος κατά τη διαχείριση του χρήματος*. Επειδή αυτός ο παράγοντας περιγράφεται από μόνο δύο προτάσεις, αντί για το δείκτη αξιοπιστίας έγινε υπολογισμός της συσχέτισης τους και βρέθηκε να είναι μέτρια, $r=0.457$ σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας όμως $\text{sig. } 0.01$.

Ο πέμπτος παράγοντας, με ιδιοτιμή 1,243, εξηγεί το 7,314% της διακύμανσης και περιγράφει την *τάση των ατόμων να επενδύουν*. Όπως ο παραπάνω παράγοντας προκύπτει από δύο μόνο προτάσεις, αν εξεταστεί δε η συσχέτισή τους είναι ασθενής, μόλις $r=0.264$ σε $\text{sig.}=0.01$. Αυτό είναι εξαιρετικά λογικό καθώς είναι αντιθετικές μεταξύ τους, όμως η από κοινού επιλογή τους υπογραμμίζει την επιθυμία των ανθρώπων να επενδύουν, άσχετα από κάποια άλλη πρακτική τους.

Τέλος, η ερώτηση που αφαιρέθηκε από τον δεύτερο παράγοντα θα εξεταστεί μεμονωμένα για την συσχέτισή της με άλλες παραμέτρους.

ΚΛΙΜΑΚΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΑΙΤΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Στον παρακάτω Πίνακα (αρ. 7) παρουσιάζονται όλες οι αιτίες που μπορεί να οδήγησαν στην ελληνική οικονομική κρίση και τα περιγραφικά στοιχεία τους. Αξιοσημείωτο είναι ότι μόνο η πρόταση περί «ξένης συνωμοσίας» συγκεντρώνει την κατά μέσο όρο, ήπια βέβαια, διαφωνία του δείγματος. Όπως επίσης ότι κατά μέσο όρο υπάρχει μια οριακή συμφωνία για την θεώρηση της ελληνικής κρίσης ως μέρος της παγκόσμιας.

Πίνακας 7. Περιγραφικά στοιχεία της κλίμακας «Αίτια Ελληνικής Κρίσης» (επταβάθμια κλίμακα Likert, όπου το 1 εκφράζει απόλυτη διαφωνία και το 7 απόλυτη συμφωνία)

	N	Μέσος Όρος	Τυπική Απόκλιση
Διότι είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο το οποίο κάποια στιγμή θα έφτανε και στη χώρα μας	103	4,5146	1,74819
Διότι ως χώρα δεν παράγουμε τίποτα –δεν διαθέτουμε καμίας μορφής βιομηχανία, δεν παράγουμε κανένα προϊόν που να είμαστε σε θέση να εξάγουμε στο εξωτερικό	103	5,0680	1,86433
Διότι ως χώρα δεν αξιοποιήσαμε σωστά τον τουρισμό και τον πολιτισμό μας, τα μόνα δυνατά «χαρτιά» που διαθέτουμε ως χώρα	103	5,7476	1,47341
Εξαιτίας της έλλειψης κρατικού ελέγχου- απτά παραδείγματα αποτελούν η φοροδιαφυγή, τα αυθαίρετα, τα ρουσφέτια κ.λπ.	103	6,2816	1,12387
Διότι ως χώρα κατασπαταλήσαμε τα προηγούμενα χρήματα που μας δόθηκαν από την Ε.Ε. και έτσι πολλά εκατομμύρια Ευρώ χάθηκαν χωρίς να αξιοποιηθούν κατάλληλα	103	6,2136	1,15173
Εξαιτίας της διαφθοράς και της ανικανότητας της πολιτικής ηγεσίας της χώρα μας	103	6,4369	,90391
Εξαιτίας της αλόγιστης πρόσληψης εργαζομένων στο δημόσιο	103	5,6214	1,41502
Διότι είναι μια συνωμοσία των ξένων δυνάμεων εναντίον της Ελλάδας	103	3,3204	1,89019
Εξαιτίας των Ολυμπιακών αγώνων- η Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να αντεπεξέλθει στις οικονομικές απαιτήσεις μιας τέτοιας διοργάνωσης και χρεώθηκε αλόγιστα	103	4,0485	1,88585
Εξαιτίας της γενικότερης διαφθοράς και πτώσης των ηθικών αξιών της ευρύτερης ελληνικής κοινωνίας	103	5,0194	1,59029
Διότι είναι ένα μέσο χειραγώγησης των οικονομικά και κοινωνικά ασθενέστερων από την πολιτική ηγεσία και τους ισχυρούς της χώρας	101	4,4554	1,79179
Εξαιτίας της ακρίβειας- οι επιχειρήσεις αφέθηκαν ανεξέλεγκτες και οι τιμές των προϊόντων εκτινάχθηκαν στα ύψη	103	4,6408	1,67949

Προέκυψε εξαιτίας του ευρώ- μετά την αλλαγή του νομίσματος έγιναν σημαντικές ανατιμήσεις σε προϊόντα και υπηρεσίες	103	4,6893	1,68051
Εξαιτίας των υπερβολικών αμοιβών σε διευθυντικά στελέχη που απαρτίζουν το κρατικό φορέα ("golden boys")	103	5,1165	1,51010
Επειδή οι τράπεζες άρχισαν να δίνουν αλόγιστα δάνεια σε πολλά νοικοκυριά και επιχειρήσεις που δεν είχαν την δυνατότητα να αντεπεξέλθουν στα χρέη τους	102	5,0196	1,56686
Εξαιτίας των παιχνιδιών κερδοσκοπίας διάφορων οικονομικών κύκλων	103	5,3981	1,33827
Επειδή στην Ελλάδα δεν υπάρχει επιχειρηματική τάξη που να μην βασίζεται στο κράτος –πολλές επιχειρήσεις «ζουν» από τις προμήθειες και τις επενδύσεις του δημοσίου	103	4,9709	1,42427
Επειδή οι Έλληνες αναζητούν τη σιγουριά της εργασίας στο Δημόσιο	103	5,0777	1,59466
Επειδή η γραφειοκρατία του Δημοσίου εμποδίζει την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας	103	5,0971	1,65396
Λόγω της κομματικοποίησης του Δημοσίου που εμποδίζει την αξιοκρατία	102	5,3824	1,48287
Λόγω του ότι καταναλώνουμε ως κοινωνία περισσότερα απ' όσα παράγουμε	102	5,5588	1,49966
Επειδή η πολιτική ηγεσία υποκύπτοντας σε συνδικαλιστικές πιέσεις έκανε αλόγιστες παροχές σε διάφορες επαγγελματικές ομάδες	103	4,6990	1,74241

Παραγοντική Δομή της Κλίμακας

Για τη δημιουργία παραγόντων, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος των Κύριων Συνιστωσών (Principal Component analysis) καθώς και η ορθογώνια περιστροφή των αξόνων (Varimax). Από την ανάλυση προέκυψαν 6 παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη της μονάδας, οι οποίοι ερμηνεύουν το 64,498% της διακύμανσης.

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 8) παρατίθενται τα αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης, μετά από την περιστροφή των αξόνων Varimax και εμφανίζονται οι φορτίσεις που είναι μεγαλύτερες του 0,45

Πίνακας 8. Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση της Κλίμακας «Αίτια Ελληνικής Κρίσης».

	Παράγοντες					
	1	2	3	4	5	6
Διότι είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο το οποίο κάποια στιγμή θα έφτανε και στη χώρα μας					,722	
Διότι ως χώρα δεν παράγουμε τίποτα –δεν διαθέτουμε καμίας μορφής βιομηχανία, δεν παράγουμε κανένα προϊόν που να είμαστε σε θέση να εξαγάγουμε στο εξωτερικό						,791

Διότι ως χώρα δεν αξιοποιήσαμε σωστά τον τουρισμό και τον πολιτισμό μας, τα μόνα δυνατά «χαρτιά» που διαθέτουμε ως χώρα	,600		,454
Εξαιτίας της έλλειψης κρατικού ελέγχου- απτά παραδείγματα αποτελούν η φοροδιαφυγή, τα αυθαίρετα, τα ρουσφέτια κ.λπ.	,625		,488
Διότι ως χώρα κατασπαταλήσαμε τα προηγούμενα χρήματα που μας δόθηκαν από την Ε.Ε. και έτσι πολλά εκατομμύρια Ευρώ χάθηκαν χωρίς να αξιοποιηθούν κατάλληλα	,853		
Εξαιτίας της διαφθοράς και της ανικανότητας της πολιτικής ηγεσίας της χώρα μας	,674		
Εξαιτίας της αλόγιστης πρόσληψης εργαζομένων στο δημόσιο	,635		
Διότι είναι μια συνωμοσία των ξένων δυνάμεων εναντίον της Ελλάδας			
Εξαιτίας των Ολυμπιακών αγώνων- η Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να αντεπεξέλθει στις οικονομικές απαιτήσεις μιας τέτοιας διοργάνωσης και χρεώθηκε αλόγιστα	,577		
Εξαιτίας της γενικότερης διαφθοράς και πτώσης των ηθικών αξιών της ευρύτερης ελληνικής κοινωνίας	,458		
Διότι είναι ένα μέσο χειραγώγησης των οικονομικά και κοινωνικά ασθενέστερων από την πολιτική ηγεσία και τους ισχυρούς της χώρας	,668		
Εξαιτίας της ακρίβειας- οι επιχειρήσεις αφέθηκαν ανεξέλεγκτες και οι τιμές των προϊόντων εκτινάχθηκαν στα ύψη	,808		
Προέκυψε εξαιτίας του ευρώ- μετά την αλλαγή του νομίσματος έγιναν σημαντικές ανατιμήσεις σε προϊόντα και υπηρεσίες	,762		
Εξαιτίας των υπερβολικών αμοιβών σε διευθυντικά στελέχη που απαρτίζουν το κρατικό φορέα ("golden boys")	,688		
Επειδή οι τράπεζες άρχισαν να δίνουν αλόγιστα δάνεια σε πολλά νοικοκυριά και επιχειρήσεις που δεν είχαν την δυνατότητα να αντεπεξέλθουν στα χρέη τους			,580
Εξαιτίας των παιχνιδιών κερδοσκοπίας διαφόρων οικονομικών κύκλων		,637	
Επειδή στην Ελλάδα δεν υπάρχει επιχειρηματική τάξη που να μην βασίζεται στο κράτος –πολλές επιχειρήσεις «ζουν» από τις προμήθειες και τις επενδύσεις του δημοσίου		,740	
Επειδή οι Έλληνες αναζητούν τη σιγουριά της εργασίας στο Δημόσιο		,638	
Επειδή η γραφειοκρατία του Δημοσίου εμποδίζει την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας			,627

Λόγω της κομματικοποίησης του Δημοσίου που εμποδίζει την αξιοκρατία			,614	,458		
Λόγω του ότι καταναλώνουμε ως κοινωνία περισσότερα απ' όσα παράγουμε				,822		
Επειδή η πολιτική ηγεσία υποκύπτοντας σε συνδικαλιστικές πιέσεις έκανε αλόγιστες παροχές σε διάφορες επαγγελματικές ομάδες				,661		

Ο πρώτος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 6,271 και εξηγεί το 28,506% της διακύμανσης, ενώ από τη μέτρηση της αξιοπιστίας προέκυψε ένας δείκτης α του Cronbach ίσος με 0,798. Οι πέντε παράμετροι που τον συνθέτουν περιγράφουν εν γένει *οικονομικές ανισότητες* ως αίτια της ελληνικής κρίσης.

Ο δεύτερος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 2,285 και εξηγεί το 10,384% της διασποράς, ενώ από τη μέτρηση της αξιοπιστίας προέκυψε ένας δείκτης α του Cronbach ίσος με 0,774. Οι έξι παράμετροι που συγκεντρώνει περιγράφουν την *κρατική ασυδοσία και αυθαιρεσία ως αίτια της ελληνικής κρίσης*.

Ο τρίτος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 1,894 και εξηγεί το 8,609% της διακύμανσης, ενώ από τη μέτρηση της αξιοπιστίας ο δείκτης α του Cronbach ήταν 0,736. Οι τέσσερις παράμετροι που τον συνθέτουν υπογραμμίζουν την έντονη και στενή *αλληλεξάρτηση Κράτους-ιδιωτών* ως αίτιο της ελληνικής κρίσης.

Ο τέταρτος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 1,492 και εξηγεί το 6,781% της διακύμανσης και από τη μέτρηση του δείκτη α του Cronbach, αυτός προέκυψε 0,759. Οι τέσσερις προτάσεις που τον δημιουργούν περιγράφουν τη *μη αυτονομία της παραγωγής* και την εξάρτησή της από εξωτερικές αιτίες, όπως ο υπέρμετρος τραπεζικός δανεισμός, η κρατική γραφειοκρατία ή ο συνδικαλιστικός παρεμβατισμός.

Οι δύο τελευταίοι παράγοντες δεν μπορούν να συνδεθούν με κάποιο άλλο παράγοντα και αποτελούν δύο ξεχωριστές προτάσεις-παράγοντες. Η απαλλαγή της ελληνικής οικονομίας από ευθύνες και η αιτιολόγηση της ελληνικής κρίσης ως *μέρος μιας παγκόσμιας κατάστασης* έχει ιδιοτιμή 1,162 ενώ εξηγεί το 5,284% της διακύμανσης. Τέλος, ο έκτος παράγοντας με ιδιοτιμή 1,085 και δυνατότητα ερμηνείας ποσοστού 4,934% της διασποράς περιγράφει την *παντελή ανυπαρξία ανταγωνιστικής βιομηχανίας* ως αίτιο της ελληνικής κρίσης.

ΚΛΙΜΑΚΑ ΣΤΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ

Στον παρακάτω Πίνακα (αρ. 9) παρουσιάζονται όλες οι απόψεις για το ρόλο των τραπεζών και οι προβλέψεις για το μέλλον τους και τα περιγραφικά στοιχεία τους.

Πίνακας 9. Περιγραφικά στοιχεία της Κλίμακας «Ο ρόλος των τραπεζών» (επταβάθμια κλίμακα Likert, όπου το 1 εκφράζει απόλυτη διαφωνία και το 7 απόλυτη συμφωνία)

	N	Μέσος Όρος	Τυπική Απόκλιση
Οι τράπεζες εγκρίνουν αλόγιστα δάνεια για να επιτυγχάνουν κέρδη από τους τόκους	103	5,2039	1,33842
Οι τράπεζες απορρίπτουν τα δάνεια γιατί δεν θέλουν να δανείζουν απεριόριστα	101	3,5347	1,57838
Η ελαστικοποίηση των κριτηρίων δανεισμού των επιχειρήσεων θα βοηθήσει στην ανάκαμψη της οικονομίας	100	4,0900	1,50484
Η ελαστικοποίηση των κριτηρίων δανεισμού των ιδιωτών θα βοηθήσει στην ανάκαμψη της οικονομίας	102	3,6078	1,50351
Η αλλαγή των όρων δανεισμού θα βοηθήσει στην ανάκαμψη της οικονομίας	101	4,5644	1,37416
Καμία αλλαγή στους όρους δανεισμού δεν πρόκειται να βοηθήσει στην ανάκαμψη της οικονομίας, άλλα μέτρα πρέπει να ληφθούν	101	4,2871	1,78514
Οι τράπεζες ευθύνονται για την οικονομική κρίση	103	4,2816	1,56817
Οι τράπεζες βοηθούν τον κόσμο όποτε δυσκολεύουν τα πράγματα	102	2,7745	1,56640
Οι τράπεζες επιτυγχάνουν κέρδη τόσο μέσα από τις καταθέσεις όσο και τον δανεισμό των επιχειρήσεων	103	5,7573	1,27161
Οι ελληνικές τράπεζες είναι υγιείς και ανταγωνιστικές	103	3,6117	1,65821
Οι τράπεζες συμβάλλουν στην ομαλή διατήρηση της οικονομίας μέσα από την ασφάλεια που προσφέρουν στις καταθέσεις	103	3,6117	1,58568
Οι ελληνικές τράπεζες βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στις διεθνείς αγορές και τις διαθέσεις των οικονομικών εταίρων διεθνώς	101	4,8416	1,46105
Η παροχή βοήθειας από το κράτος προς τις τράπεζες ήταν απαραίτητη για την επιβίωσή τους	103	3,7670	1,57930

Η παροχή βοήθειας από το κράτος προς τις τράπεζες ήταν απαραίτητη για την ανάκαμψη της οικονομίας	103	3,3301	1,62329
Η κρατική ενίσχυση προς τις τράπεζες έγινε εις βάρος των μικρομεσαίων, καθώς εκείνοι τα χρειάζονταν περισσότερο	103	5,0680	1,43665
Οι τράπεζες συμβάλλουν στην ομαλή διατήρηση της οικονομίας μέσα από το δανεισμό σε υγιείς επιχειρήσεις	102	4,5000	1,57172
Οι τραπεζικές καταθέσεις δεν είναι το ίδιο ασφαλείς πλέον	103	4,4854	1,68537
Οι τράπεζες προσφέρουν καλύτερους όρους στους συνεπείς πελάτες	103	4,2816	1,82261
Η κρίση οδήγησε στην επιδείνωση των όρων δανεισμού από τις τράπεζες	102	5,5098	1,36972
Οι τράπεζες δείχνουν μεγαλύτερη διάθεση να συνεργαστούν στην είσπραξη των «προβληματικών» δανείων	103	4,4563	1,48705
Οι τράπεζες θα γίνουν πιο αμείλικτες τώρα που απειλούνται και οι ίδιες	102	5,0686	1,42995
Δε θα χρειαστεί ξανά η κρατική βοήθεια προς τις τράπεζες	103	3,4854	1,71421
Υπάρχουν τράπεζες που μακροπρόθεσμα δεν θα επηρεαστούν από την κρίση	103	4,2718	1,51589

Παραγοντική Δομή της Κλίμακας

Για τη δημιουργία παραγόντων, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος των Κύριων Συνιστωσών (Principal Component analysis) καθώς και η ορθογώνια περιστροφή των αξόνων (Varimax). Από την ανάλυση προέκυψαν αρχικά 8 παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1, οι οποίοι ερμηνεύουν ένα ποσοστό της τάξεως του 67,280 % της διασποράς. Λόγω της χαλαρής εννοιολογικής συνοχής όμως των τριών τελευταίων παραγόντων, που οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στο περιορισμένο μέγεθος του δείγματος, προτιμήθηκε το κριτήριο επιλογής των παραγόντων να στηριχτεί σε μεγαλύτερη ιδιοτιμή. Έτσι η ανάλυση οδηγήθηκε στον ορισμό των 5 πρώτων παραγόντων, οι οποίοι παρουσιάζουν ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1,5 και οι οποίοι ερμηνεύουν το 51,864% της διακύμανσης.

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 10) παρατίθενται τα αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης, μετά από την περιστροφή των αξόνων Varimax και εμφανίζονται οι φορτίσεις που είναι μεγαλύτερες του 0,45.

Πίνακας 10. Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση της Κλίμακας «Ο ρόλος των τραπεζών»

	Παράγοντες
--	------------

	1	2	3	4	5
Οι τράπεζες εγκρίνουν αλόγιστα δάνεια για να επιτυγχάνουν κέρδη από τους τόκους					,546
Οι τράπεζες <u>δεν</u> απορρίπτουν τα δάνεια γιατί θέλουν να δανείζουν απεριόριστα					,513
Η ελαστικοποίηση των κριτηρίων δανεισμού των επιχειρήσεων θα βοηθήσει στην ανάκαμψη της οικονομίας				,694	
Η ελαστικοποίηση των κριτηρίων δανεισμού των ιδιωτών θα βοηθήσει στην ανάκαμψη της οικονομίας				,741	
Η αλλαγή των όρων δανεισμού θα βοηθήσει στην ανάκαμψη της οικονομίας				,717	
Οι αλλαγές στους όρους δανεισμού πρόκειται να βοηθήσουν στην ανάκαμψη της οικονομίας (αντιστροφή της ερώτησης «Καμία αλλαγή δεν πρόκειται..»)				,590	
Οι τράπεζες ευθύνονται για την οικονομική κρίση	,568				
Οι τράπεζες βοηθούν τον κόσμο όποτε δυσκολεύουν τα πράγματα			,528		
Οι τράπεζες επιτυγχάνουν κέρδη τόσο μέσα από τις καταθέσεις όσο και τον δανεισμό των επιχειρήσεων	,503				
Οι ελληνικές τράπεζες είναι υγιείς και ανταγωνιστικές		,729			
Οι τράπεζες συμβάλλουν στην ομαλή διατήρηση της οικονομίας μέσα από την ασφάλεια που προσφέρουν στις καταθέσεις		,715			
Οι ελληνικές τράπεζες βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στις διεθνείς αγορές και τις διαθέσεις των οικονομικών εταιρών διεθνώς	,534				
Η παροχή βοήθειας από το κράτος προς τις τράπεζες ήταν απαραίτητη για την επιβίωσή τους			,702		
Η παροχή βοήθειας από το κράτος προς τις τράπεζες ήταν απαραίτητη για την ανάκαμψη της οικονομίας			,754		
Η κρατική ενίσχυση προς τις τράπεζες έγινε εις βάρος των μικρομεσαίων, καθώς εκείνοι τα χρειαζόνταν περισσότερο	,692				
Οι τράπεζες συμβάλλουν στην ομαλή διατήρηση της οικονομίας μέσα από το δανεισμό σε υγιείς επιχειρήσεις		,576			,541
Οι τραπεζικές καταθέσεις δεν είναι το ίδιο ασφαλείς πλέον					
Οι τράπεζες προσφέρουν καλύτερους όρους στους συνεπείς πελάτες					,542
Η κρίση οδήγησε στην επιδείνωση των όρων δανεισμού από τις τράπεζες					
Οι τράπεζες δείχνουν μεγαλύτερη διάθεση να συνεργαστούν στην είσπραξη των «προβληματικών» δανείων			,524		
Οι τράπεζες θα γίνουν πιο αμείλικτες τώρα που απειλούνται και οι ίδιες					,650
Δε θα χρειαστεί ξανά η κρατική βοήθεια προς τις τράπεζες					
Υπάρχουν τράπεζες που μακροπρόθεσμα δεν θα επηρεαστούν από την κρίση	,630				

Ο πρώτος παράγοντας περιλαμβάνει πέντε προτάσεις, έχει ιδιοτιμή 3,464 και εξηγεί το 15,059% της διακύμανσης. Παρότι έχει ένα χαμηλό δείκτη εσωτερικής συνέπειας (α του Cronbach= 0,570), κάτι λογικό καθώς οι προτάσεις αυτές έχουν μια χαλαρή εννοιολογική σύνδεση, θεωρείται ότι θα χρησιμεύσει στην περαιτέρω ανάλυση. Θεωρείται ότι περιγράφει τον *ανελέητο χαρακτήρα των τραπεζών*, καθώς τις θέτει προ των ευθυνών τους για την κρίση, να ενισχύονται εις βάρος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, ενώ κάποιες μπορούν και συνεχίζουν να επιτελούν το έργο τους ανεπηρέαστες από την κρίση.

Ο δεύτερος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 2,548 και εξηγεί το 11,079% της διακύμανσης, με δείκτη αξιοπιστίας για αυτό Cronbach's $\alpha=0.717$. Στις τρεις προτάσεις που τον περιγράφουν συνοψίζεται από τα υποκείμενα η *ανάγκη να επενδύσουν στη στήριξη των επιχειρήσεων* καθώς και οι τράπεζες παρουσιάζουν έλλειμμα ανταγωνιστικότητας. Οι απαντήσεις αυτές έρχονται σε πλήρη συνάρτηση με την υπάρχουσα κατάσταση στον τραπεζικό χώρο, σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν για τις ενισχύσεις των μικρομεσαίων επιχειρήσεων μέσω των τραπεζών.

Ο τρίτος παράγοντας περιέχει τέσσερις προτάσεις, έχει ιδιοτιμή 2,251 και εξηγεί το 9,788% της διασποράς. Οι προτάσεις αυτές, στην πλειοψηφία τους φορτισμένες με τη διαφωνία των υποκειμένων, έχουν ένα δείκτη εσωτερικής αξιοπιστίας $\alpha=0,645$ και περιγράφουν το *μη συνεργατικό πρόσωπο των τραπεζών*.

Ο τέταρτος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 2,071 και εξηγεί το 9,003% της διακύμανσης. Περιλαμβάνει τέσσερις προτάσεις με δείκτη αξιοπιστίας $\alpha=0,650$. Οι προτάσεις αυτές χαρακτηρίζονται βέβαια από την επικριτική στάση απέναντι στα κριτήρια δανεισμού, αποκαλύπτοντας ίσως την εξάρτηση της αγοράς από τον τραπεζικό δανεισμό αλλά και μια μερική γνώση της τραπεζικής αγοράς. Θεωρείται δε αυτός ο παράγοντας ως αυτός που πιστεύει ότι οι τράπεζες *πρέπει να επανεξετάσουν το πλαίσιο δανεισμού*.

Ο πέμπτος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 1,595 και εξηγεί το 6,935% της διασποράς. Οι τέσσερις προτάσεις που τον περιγράφουν έχουν ένα αρκετά χαμηλό δείκτη εσωτερικής συνοχής $\alpha=0,514$, θα ληφθεί υπόψη όμως για τις ανάγκες της έρευνας, καθώς περιγράφει την *κερδοσκοπική διάθεση των τραπεζών*, κάτι που οι προηγούμενοι παράγοντες δεν περιέγραφαν πλήρως. Ίσως είναι πιο κοντά εννοιολογικά στον πρώτο παράγοντα καθώς αυτοί οι δυο παρουσιάζουν μια στατιστικά σημαντική συσχέτιση ($r=0.279$, $\text{sig.}=0.01$)

ΚΛΙΜΑΚΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΣΥΝΕΠΕΙΩΝ ΚΡΙΣΗΣ

Στον Πίνακα αρ. 11 παρατηρούνται τα περιγραφικά στατιστικά των απαντήσεων που έδωσαν τα συμμετέχοντα υποκείμενα στις προτάσεις για τις άμεσες συνέπειες της κρίσης στην καθημερινότητά τους.

Πίνακας 11. Περιγραφικά στατιστικά της Κλίμακας «Οι συνέπειες της κρίσης στην καθημερινότητα» (επταβάθμια κλίμακα Likert, όπου το 1 εκφράζει απόλυτη διαφωνία και το 7 απόλυτη συμφωνία)

	N	Μέσος Όρος	Τυπική Απόκλιση
Η οικονομική κρίση μας οδηγεί στον περιορισμό της σπατάλης	103	5,6699	1,37476
Είναι δυσκολότερο να αγοράζεις πια όσα χρειάζεσαι και μπορούσες πριν την κρίση	103	5,5825	1,41091
Η οικονομική κρίση μας οδηγεί στο να στερηθούμε είδη πρώτης ανάγκης	103	4,2427	1,70044
Υπάρχουν περισσότερες προσφορές πλέον μετά την έλευση της κρίσης• παντού ακούς για εκπτώσεις και ευκολίες πληρωμής	102	4,6569	1,64404
Η κρίση θα κάνει πιο δύσκολο το να βρεις μια καλύτερη δουλειά	103	6,1845	1,16103
Οι αλλαγές στα όρια απόλυσης είναι ένα μέτρο που διευκολύνει μεν τις απολύσεις αλλά από την άλλη διευκολύνει και τις προσλήψεις	103	3,0971	1,68915
Οι αλλαγές στα όρια απόλυσης έχουν φέρει την αλματώδη άνοδο της ανεργίας	103	5,3981	1,59251
Οι αλλαγές όσον αφορά το ωράριο εργασίας θα επιφέρουν την κατάργηση του 40ώρου και της πληρωμής των υπερωριών	103	5,3010	1,64397
Οι αλλαγές γύρω από το ωράριο εργασίας θα καταστήσουν την εργασία πιο ευέλικτη και πιο ελκυστική	103	2,7476	1,70189
Η τρέχουσα οικονομική συγκυρία ευνοεί την ανάπτυξη φαινομένων παραοικονομίας, όπως αυτού της μαύρης εργασίας	103	5,6699	1,53002
Η ρύθμιση των οφειλών των επιχειρηματιών προς τα ασφαλιστικά ταμεία και την εφορία είναι ένα μέτρο που θα ευνοήσει την ανάκαμψη της οικονομίας	102	4,4314	1,62596
Οι ευνοϊκές διατάξεις του Κράτους προς τις επιχειρήσεις είναι μέτρα που καθυστερούν την είσπραξη χρημάτων αναγκαίων για την έξοδο από την κρίση	102	4,2941	1,58326
Τα δάνεια που δόθηκαν με την εγγύηση του Κράτους δεν έφεραν την ανάκαμψη της οικονομίας που αρχικά υπόσχονταν	103	5,6311	1,12886
Η αύξηση της φορολογίας έχει πλέον ως στόχο να πλήξει όσους μέχρι σήμερα φοροδιαφεύγουν	103	3,0000	1,69196

Η αύξηση της φορολογίας θα επιβαρύνει ως συνήθως τους μισθωτούς και συνταξιούχους	103	6,1845	1,03609
Η οικονομική κρίση έχει καταργήσει τα όρια συνταξιοδότησης για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες	103	5,3689	1,45515
Η οικονομική κρίση είναι η απαρχή της εξυγίανσης του ασφαλιστικού συστήματος	103	3,5146	1,82501

Παραγοντική Δομή της Κλίμακας

Για τη δημιουργία παραγόντων, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος των Κύριων Συνιστωσών (Principal Component analysis) καθώς και η ορθογώνια περιστροφή των αξόνων (Varimax). Από την αρχική ανάλυση προέκυψαν 6 παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη της μονάδας, οι δύο τελευταίοι εκ των οποίων ήταν οριακά άνω της μονάδας και χωρίς να συγκρατούν ένα εννοιολογικά σαφές περιεχόμενο. Έτσι προτιμήθηκαν να συμπεριληφθούν στην ανάλυση οι 4 πρώτοι παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη του 1,4 οι οποίοι εξηγούν το 52,192% της διασποράς. Στον Πίνακα 12 παρατίθενται τα αποτελέσματα της παραγοντικής ανάλυσης, μετά από την περιστροφή των αξόνων Varimax και εμφανίζονται οι φορτίσεις που είναι μεγαλύτερες του 0,45.

Πίνακας 12. Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση της Κλίμακας «Οι συνέπειες της κρίσης στην καθημερινότητα»

	Παράγοντες			
	1	2	3	4
Η οικονομική κρίση μας οδηγεί στον περιορισμό της σπατάλης		,753		
Είναι δυσκολότερο να αγοράζεις πια όσα χρειάζεσαι και μπορούσες πριν την κρίση		,805		
Η οικονομική κρίση μας οδηγεί στο να στερηθούμε είδη πρώτης ανάγκης		,522	,546	
Υπάρχουν περισσότερες προσφορές πλέον μετά την έλευση της κρίσης• παντού ακούς για εκπτώσεις και ευκολίες πληρωμής				
Η κρίση θα κάνει πιο δύσκολο το να βρεις μια καλύτερη δουλειά		-,531		
Οι αλλαγές στα όρια απόλυσης είναι ένα μέτρο που διευκολύνει μεν τις απολύσεις αλλά από την άλλη διευκολύνει και τις προσλήψεις	,460			
Οι αλλαγές στα όρια απόλυσης είναι ένα μέτρο που διευκολύνει μεν τις απολύσεις αλλά από την άλλη διευκολύνει και τις προσλήψεις	,651			
Οι αλλαγές στα όρια απόλυσης έχουν φέρει την αλματώδη άνοδο της ανεργίας			,697	
Οι αλλαγές όσον αφορά το ωράριο εργασίας θα επιφέρουν την κατάργηση του 40ώρου και της πληρωμής των υπερωριών			,753	
Οι αλλαγές γύρω από το ωράριο εργασίας θα καταστήσουν την εργασία πιο ευέλικτη και πιο ελκυστική	,701			

Η τρέχουσα οικονομική συγκυρία ευνοεί την ανάπτυξη φαινομένων παραοικονομίας, όπως αυτού της μαύρης εργασίας			,711
Η ρύθμιση των οφειλών των επιχειρηματιών προς τα ασφαλιστικά ταμεία και την εφορία είναι ένα μέτρο που θα ευνοήσει την ανάκαμψη της οικονομίας	,607		
Οι ευνοϊκές διατάξεις του Κράτους προς τις επιχειρήσεις είναι μέτρα που καθυστερούν την είσπραξη χρημάτων αναγκαίων για την έξοδο από την κρίση		,551	
Τα δάνεια που δόθηκαν με την εγγύηση του Κράτους δεν έφεραν την ανάκαμψη της οικονομίας που αρχικά υπόσχονταν			,629
Η αύξηση της φορολογίας έχει πλέον ως στόχο να πλήξει όσους μέχρι σήμερα φοροδιαφεύγουν	,490		
Η αύξηση της φορολογίας θα επιβαρύνει ως συνήθως τους μισθωτούς και συνταξιούχους		,533	,547
Η οικονομική κρίση έχει καταργήσει τα όρια συνταξιοδότησης για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες			
Η οικονομική κρίση είναι η απαρχή της εξυγίανσης του ασφαλιστικού συστήματος	,675		

Ο πρώτος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 3,202 και εξηγεί το 18,833% της διασποράς. Ο δείκτης αξιοπιστίας των πέντε προτάσεων που τον συνθέτουν είναι $\alpha=0,681$. Οι προτάσεις αυτές σύμφωνα με τον τρόπο που τις φορτίζει το δείγμα δημιουργούν ένα παράγοντα που εκφράζει μια γενικευμένη ανασφάλεια για τις συνέπειες της κρίσης. Η έκφραση *επιφύλαξη απέναντι στις θετικές συνέπειες* ταιριάζει χαρακτηριστικά ως συνισταμένη αυτών των παραγόντων.

Ο δεύτερος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 2,616 και εξηγεί το 15,391% της διακύμανσης, με δείκτη αξιοπιστίας Cronbach's $\alpha= 0.648$. Οι προτάσεις που περιέχει περιγράφουν μια *υποβάθμιση της αγοραστικής δύναμης των εργαζομένων σύμφωνα με τα παρόντα δεδομένα*.

Ο τρίτος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 1,633 και εξηγεί το 9,606% της διασποράς. Επειδή τον συνθέτουν μόλις δύο προτάσεις έγινε μια συσχέτισή τους που έδειξε ότι αυτή είναι μέτρια με $r=0.504$ σε $\text{sig.}=0.01$. Οι δύο αυτές προτάσεις υπογραμμίζουν την *επιδείνωση των εργασιακών όρων* ως άμεση συνέπεια της κρίσης.

Ο τέταρτος παράγοντας έχει ιδιοτιμή 1,422, εξηγεί το 8,362% και περιλαμβάνει τρεις προτάσεις. Αυτές μετρήθηκε να έχουν εσωτερική συνοχή με το δείκτη Cronbach's α ίση με 0,601. Ο παράγοντας αυτός απεικονίζει τις σκέψεις των υποκειμένων για *προσανατολισμού της πίεσης προς τους αδύναμους*.

ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ

Στο επόμενο κομμάτι της έρευνας θα γίνει μια προσπάθεια να συσχετιστούν οι παράγοντες που δημιούργησαν οι απαντήσεις των υποκειμένων με τις τράπεζες με τους παράγοντες που σχηματίζονται από τις απαντήσεις τους στις υπόλοιπες κλίμακες. Στόχος επίσης της ανάλυσης αυτής είναι να επιβεβαιωθούν οι στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ των στάσεων που έχουν τα υποκείμενα και το κατά πόσο μπορούν να ερμηνευθούν βάσει του υπάρχοντος θεωρητικού πλαισίου ή να αποτελέσουν αφορμή για μελλοντική έρευνα.

ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΚΛΙΜΑΚΑΣ ΣΤΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΚΛΙΜΑΚΑ COMPETITIVE-JUNGLE WORLDVIEW

Η συσχέτιση των παραγόντων αυτών των δύο κλιμάκων, όπως και αυτή της επόμενης ενότητας είναι πολύ σημαντική για την κατανόηση του νοήματος της συνεργασίας. Το οικονομικό πεδίο χαρακτηρίζεται από την ταυτόχρονη παρουσία δυνάμεων συνεργασίας και ανταγωνισμού, που αντιμάχονται για το ποια από τις θα επικρατήσει. Ο ανταγωνισμός στον οικονομικό χώρο παίρνει διαστάσεις που θυμίζουν σε μεγάλο βαθμό το χαρακτήρα ζούγκλας, μια διάσταση όμως που δεν είναι οικεία στην αλληλέγγυα ελληνική κοινωνία. Βασική υπόθεση εδώ είναι ότι οι χαρακτήρες των τραπεζών όπως τους αντιλαμβάνονται τα υποκείμενα αναμένεται να συσχετίζονται με στάσεις συνεργασίας.

Όπως προκύπτει από τον πίνακα αρ. 13, δύο είναι οι στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις και προκύπτουν από τις απαντήσεις που οδήγησαν στο σχηματισμό του παράγοντα αντίληψης της κοινωνίας ως πεδίο συνεργασίας. Η νόρμα της αντιμετώπισης της κοινωνίας ως πεδίο συνεργασίας συσχετίζεται με την αντίληψη δύο συγκεκριμένων διαστάσεων του ρόλου των τραπεζών.

Καταρχήν η αντίληψη του ανελέητου χαρακτήρα των τραπεζών προκύπτει ερευνητικά από θέσεις των υποκειμένων που βλέπουν στις τράπεζες ένα σκληρό επιχειρηματικό χαρακτήρα, ο οποίος μπορεί να εξασφαλίσει βοήθεια παρότι δεν φαίνεται σαν να τη χρειάζεται, λειτουργώντας έτσι εις βάρος των άλλων ($r=0.277$, $\text{sig.}=0.01$). Τα υποκείμενα λοιπόν αναγνωρίζουν αυτό το

χαρακτήρα στις τράπεζες καθώς πρόκειται για μια ιδιοτελή στάση που αντιβαίνει στις αρχές συνεργασίας και αλληλεγγύης όπως τις προβάλλουν οι απαντήσεις τους.

Έπειτα η αντίληψη των τραπεζών ως οργανισμών κερδοσκοπίας, προκύπτει καθώς αντιλαμβάνονται τις ενέργειες των τραπεζών ως προσπάθειες συντήρησης και προστασίας της οικονομικής τους δύναμης ($r=0.305$, $sig.=0.01$). Στα πλαίσια αυτής η μείωση των επισφαλειών τους σε συνδυασμό με την περαιτέρω μεγέθυνση των ιδιωτικοοικονομικών τους μεγεθών έχει ένα ιδιοτελή χαρακτήρα. Η αντίληψη αυτή της κερδοσκοπίας επίσης φαίνεται να αντιβαίνει στη λογική της συνεργασίας, καθώς η συνεργασία δεν έχει γνώμονα το κέρδος αλλά τη στήριξη του ενός προς τον άλλο.

Πίνακας 13. Πίνακας συσχετίσεων μεταξύ των παραγόντων της κλίμακας για τις τράπεζες και της κλίμακας “Competitive-Jungle Worldview”

Χαρακτηρισμοί Κοινωνίας	Κοινωνία Ζούγκλα	Κοινωνία Συνεργασίας
Χαρακτηρισμοί τραπεζών		
Ανελέητες	0,012	0,277**
Ανάγκη στήριξης επιχειρήσεων	-0,024	0,021
Μη Συνεργατικό Πρόσωπο	0,153	0,153
Ανάγκη επανεξέτασης όρων δανεισμού	0,115	0,141
Κερδοσκόποι	-0,121	0,305**

ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΚΛΙΜΑΚΑΣ ΣΤΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΚΛΙΜΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Επόμενο είναι μετά τη συσχέτιση των παραγόντων της πρώτης κλίμακας με αυτή των τραπεζών να επιχειρηθεί το ίδιο με αυτούς της κλίμακας χαρακτηρισμού της κοινωνίας. Στον παρακάτω πίνακα παρατηρούνται οι στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις όπως προέκυψαν από την ανάλυση.

Η πρώτη συσχέτιση είναι του παράγοντα που θεωρεί την κοινωνία ως κοινωνία σύγχρονης βίας και αντίστοιχα το ρόλο των τραπεζών ως ανελέητο ($r=0.285$, $sig.=0.01$). Ένα άτομο που νιώθει ότι κυκλοφορεί ανάμεσα σε χειραγωγούμενο πληθυσμό, με ανασφάλεια και διαρκή επιτήρηση είναι λογικό να νιώθει ότι μια επιχείρηση που επιβιώνει σε αυτές τις συνθήκες, και μάλιστα επιτυγχάνοντας και κάποια κερδοφορία μπορεί να είναι ανελέητη. Στο σημερινό οικονομικό τοπίο, όπως αυτό διαμορφώνεται, οι τράπεζες σκληραίνουν το προφίλ τους για να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους, με συνέπεια να αρνούνται τον αρχικό τους χαρακτήρα όπως αυτός διαμορφωνόταν από σχέσεις πίστης και εχεμύθειας.

Έπειτα, η πίστη στη βαρβαρότητα της κοινωνίας παραμένει εννοιολογικά συναφής με την πίστη στη σύγχρονη βιαιότητα, οπότε δεν θα μπορούσε να μη συσχετίζεται και αυτή με την ανάγνωση ενός ανελέητου χαρακτήρα των τραπεζών. Δηλαδή, η περιορισμένη πρόσβαση στις ευκαιρίες σε συνδυασμό με την ύπαρξη υψηλών κινδύνων μπορούν εύκολα να διασυνδεθούν με την έννοια μόνων και ανίσχυρων καταναλωτών απέναντι σε οικονομικούς κολοσσούς όπως αναπαρίστανται στην κοινωνική αντίληψη οι τράπεζες. Πράγματι, η ανάλυση έδειξε μικρότερη και σε χαμηλότερο επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας συσχέτιση ($r=0.210$, $sig.=0.05$)

Τέλος, η ανάλυση έβγαλε άλλη μια, σημαντικά υψηλότερη συσχέτιση. Με δείκτη Pearson's $r=0.434$ σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας $sig=0.01$, η έρευνα οδήγησε στη συσχέτιση του παράγοντα που μάλλον πιστεύει στο σύγχρονο χαρακτήρα της κοινωνίας με την πίστη στο ότι οι τράπεζες μάλλον πρέπει να επανεξετάσουν το πλαίσιο βάσει του οποίου δανείζουν τους πελάτες τους ως προϋπόθεση ανέλιξης της οικονομίας. Η συσχέτιση αυτή είναι αναμενόμενη αν τη σκεφτεί κάποιος λογικά. Αυτοί που επιθυμούν να επανεξεταστεί το πλαίσιο δανεισμού από τις τράπεζες είναι αυτοί που βλέπουν στο δανεισμό την αναγκαία επιπλέον στήριξη που λάμβανε το χαμηλό

πραγματικό εισόδημα που εξασφάλιζαν. Αν ληφθεί υπόψη και το πρόσφατο παρελθόν της τραπεζικής αγοράς με τις εύκολες και άμεσες εκταμιεύσεις δανείων, πέραν των προεγκρίσεων που συνέβαλαν στην αντίληψη περί ευκολίας λήψης δανείου, είναι αντιληπτό το ότι η κοινωνία «άνοιξε» ή έγινε περισσότερο του ρίσκου και μέσα από τον απότομο πλουτισμό. Ο τεχνητός αυτός πλουτισμός συνέβαλε στην τεκμηρίωση του προφίλ της σύγχρονης, πλουραλιστικής κοινωνίας. Οπότε σε αυτόν τείνει να στραφεί και το μέσο άτομο που βλέπει στις τράπεζες τους οργανισμούς που θα του καλύψουν την επιθυμία αυτή.

Η επένδυση λοιπόν σε μια πρακτική μάλλον επισφαλής για την σημερινή εποχή, όπως ο δανεισμός, είναι η απάντηση που θα μπορούσε να δίνει ένα άτομο που σκέφτεται ότι ενυπάρχει ο χαρακτήρας του ρίσκου στην κοινωνία.

Πίνακας 14. Πίνακας συσχετίσεων μεταξύ των παραγόντων της κλίμακας για τις τράπεζες και της κλίμακας χαρακτηρισμού κοινωνίας

Χαρακτηρισμοί Κοινωνίας	Κοινωνία Σύγχρονης Βίας	Βάρβαρη Κοινωνία	Κοινωνία Γνώσης	Σύγχρονη Κοινωνία
Χαρακτηρισμοί τραπεζών				
Ανελέητες	0,285**	0,210*	-0,040	-0,022
Ανάγκη στήριξης επιχειρήσεων	-0,044	0,024	0,079	0,150
Μη Συνεργατικό Πρόσωπο	0,041	0,071	-0,052	0,104
Ανάγκη επανεξέτασης όρων δανεισμού	-0,031	-0,154	0,154	0,434**
Κερδοσκόποι	0,131	0,026	-0,180	-0,125

ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΚΛΙΜΑΚΑΣ ΣΤΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΜΕ ΤΙΣ ΚΛΙΜΑΚΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Σε αυτό το σημείο η έρευνα επικεντρώνεται στον πυρήνα της οικονομικής σκέψης του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα αυτή. Είναι πολύ σημαντικό για την αντίληψη της σχέσης με τις τράπεζες που αναπτύσσουν τα υποκείμενα να γίνει συσχέτιση με τα χαρακτηριστικά που αποδίδουν στη σχέση τους με το χρήμα. Ο συγκερασμός της αυτοαντίληψης τους ως οικονομικούς δρώντες, των μηχανισμών που αναπτύσσουν κατά την επεξεργασία οικονομικών προβλημάτων και των στάσεων τους για το χρήμα είναι αρκετά σημαντικός για την εξέλιξη της εργασίας.

Στα πλαίσια αυτής της ανάλυσης η πρώτη στατιστικά σημαντική συσχέτιση ήταν αυτή μεταξύ της στάσης για εργαλειακή θεώρηση του χρήματος και της υποχρέωσης των τραπεζών να στραφούν στη στήριξη των επιχειρήσεων ως παράγοντα εξασφάλισής τους για το μέλλον ($r=0.225$, $\text{sig.}=0.05$). Για να προσεγγιστεί καλύτερα η συσχέτιση των δύο αυτών προτάσεων πρέπει να γίνει αντιληπτό πως η αντιμετώπιση του χρήματος ως εργαλείου της καθημερινότητας από τα υποκείμενα εξηγεί ταυτόχρονα το γιατί η στέρησή του δημιουργεί συνολικά προβλήματα. Αφ' ης στιγμής αντιμετωπίζεται ως το μόνο απαραίτητο για την εξασφάλιση αναγκών είναι απαραίτητο για τα άτομα, τα οποία προβληματίζονται για τις πλέον άμεσες ανάγκες. Σε εκείνο το σημείο θα πρέπει να εστιάσουν και να επιμείνουν οι τράπεζες τώρα που η κρίση έχει γίνει αισθητή. Το πώς δηλαδή θα στηριχτεί η εγχώρια παραγωγή για να εξασφαλιστούν τα απαραίτητα προς το ζην για όλο τον πληθυσμό. Ο περιορισμός του προβλήματος της κρίσης μέσα από την αύξηση της παραγωγής άρα και των θέσεων εργασίας θέτει κάποιους νέους προβληματισμούς στη συζήτηση για αυτή. Η στάση των ανθρώπων που βλέπουν μόνο την ουσιαστική αξία του χρήματος θέτει μεταξύ άλλων προτεραιοτήτων των τραπεζών την ενίσχυση της ιδιωτικής απασχόλησης.

Ίσως και για αυτό η επόμενη στατιστικά σημαντική συσχέτιση, ίσως και σημαντικότερη ($r=0.266$, $\text{sig.}=0.01$) να προκύπτει πάλι βάσει της θεώρησης του χρήματος ως μέσου χρηστικής μόνο αξίας. Αυτή βρέθηκε και να συσχετίζεται με τις στάσεις των ατόμων που περιέγραφαν τις τράπεζες ως επιχειρήσεις που δεν συνεργάζονται παρά μόνο για την εξυπηρέτηση των σκοπών τους, όπως η είσπραξη των προβληματικών δανείων. Κυριαρχεί λοιπόν η επιφυλακτική στάση

των ατόμων απέναντι στα αυστηρά ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια συνεργασίας των τραπεζών όταν χρειάζεται να την θεωρήσουν, ακόμα και αν τα ίδια είναι οικονομικά συγκρατημένα, όπως μαρτυρά η αυτοθεώρησή τους.

Μια ακόλουθη στατιστικά σημαντική συσχέτιση της ανάλυσης των δύο κλιμάκων είναι αυτή μεταξύ της ερώτησης για την ανταμοιβή της εργασίας και την ανάγκη στήριξης των επιχειρήσεων ($r=0.240$, $\text{sig.}=0.05$). Αρχικά αυτή η πρόταση ήταν μέρος του δεύτερου παράγοντα, αλλά επειδή δεν σχετίζεται αμιγώς με την εργαλειακή χρήση του χρήματος προτιμήθηκε να εξεταστεί ατομικά η επίδρασή της. Βέβαια και ο δείκτης Cronbach's α μαρτυρούσε την ανάγκη για ιδιαίτερο χειρισμό καθώς μεταβαλλόταν σημαντικά εν τη απουσία της πρότασης αυτής. Η αναγνώριση της αξίας της επαγγελματικής επιτυχίας στο παραγόμενο χρήμα ερμηνεύει και το γιατί τα υποκείμενα εν προκειμένω θεωρούν κατά μέσο όρο ότι οι τράπεζες πρέπει να στηρίζουν τις επιχειρήσεις. Σε αυτή τη δύσκολη συγκυρία για τη χώρα που ο εργασιακός χώρος έχει γίνει αρκετά ρευστός, η στήριξη στις επιχειρήσεις είναι ο προπομπός για την έξοδο από την κρίση. Η αναζωογόνηση της παραγωγής είναι η βάση για την έξοδο από την κρίση και όσοι πιστεύουν ότι όποιος δουλεύει πρέπει να ανταμείβεται έρχεται σε πλήρη συμφωνία με το ότι οι τράπεζες πρέπει να δώσουν προτεραιότητα στην ενίσχυση της παραγωγής. Στην ουσία ο παράγοντας αυτός αντιπροτείνει όποιος δουλεύει να ανταμείβεται πλέον με δανεισμό.

Τελευταίο αλλά όχι σημασιολογικά πρόεκυψε ένα σημαντικό ερευνητικό αποτέλεσμα, αυτό της μέτριας αρνητικής συσχέτισης της φιλαργυρίας με την στάση της θεώρησης των τραπεζών ως αμιγώς κερδοσκοπικούς οργανισμούς ($r=-0.224$, $\text{sig.}=0.05$). Η ανάλυση εδώ μαρτυρά το προφανές, ότι δηλαδή όσο περισσότερο φιλάργυρο αποδεικνύεται το άτομο, τόσο λιγότερο κερδοσκόποι φαίνονται στα μάτια του οι τραπεζικές επιχειρήσεις. Αυτό τεκμηριώνεται λογικότατα, καθώς ένα άτομο που έχει ένα προφίλ φιλαργυρίας μπορεί να εξαγνίσει στη συνείδησή του τα ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια των τραπεζών. Από τη στιγμή που στόχος είναι το όφελος, η αύξηση της συγκέντρωσης χρήματος εν προκειμένω, ο κερδοσκοπικός χαρακτήρας των τραπεζών δεν αναγνωρίζεται εύκολα ως τέτοιος από ένα φιλάργυρο άτομο.

Πίνακας 15. Πίνακας συσχετίσεων μεταξύ των παραγόντων της κλίμακας για τις τράπεζες και των κλιμάκων γύρω από το χρήμα

Στάσεις Χρήματος Χαρακτηρισμοί τραπεζών	Προγραμ- ματισμένη Κατανάλωση	Εργαλει- ακή Χρήση	Φιλαρ- γυρία	Άγχος κατά τη διαχείριση του χρήματος	Επενδυ- τική Τάση	Αντα- μοιβή
Ανελέητες	0,028	0,069	-0,149	-0,058	0,162	0,179
Ανάγκη στήριξης επιχειρήσεων	0,193	0,225*	0,171	-0,050	0,128	0,240*
Μη Συνεργατικό Πρόσωπο	0,158	0,266**	0,119	0,062	0,027	0,114
Ανάγκη επανεξέτασης όρων δανεισμού	0,031	0,077	0,019	-0,016	0,163	0,064
Κερδοσκόποι	-0,023	0,181	-0,224*	-0,100	-0,008	0,163

ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΚΛΙΜΑΚΑΣ ΣΤΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΚΛΙΜΑΚΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΑΙΤΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Εξίσου σημαντικό σημείο στην ανάλυση της έρευνας αυτής είναι η συσχέτιση των αιτίων της ελληνικής κρίσης με τις θέσεις των υποκειμένων για το ρόλο των τραπεζών. Η γενικότερη σύγχυση στην οποία βρίσκεται ο πληθυσμός την υπό εξέταση περίοδο σε συνδυασμό με την οικονομική ανασφάλεια που επικρατεί στην αγορά εξηγούν την συσχέτιση που παρουσιάζουν οι δύο αυτές κλίμακες. Με γυμνό μάτι μπορεί να παρατηρήσει κάποιος ότι οι μισές συσχετίσεις είναι στατιστικά σημαντικές. Αυτό αποδεικνύει το υψηλό επίπεδο συμφωνίας του δείγματος, αλλά ίσως και την αδυναμία να διακρίνουν μεταξύ των παραγόντων, απόρροια μιας γενικότερα συγκεχυμένης αντίληψης για τα πράγματα.

Στο πλαίσιο των συσχετίσεων αυτών όμως προκύπτουν κάποια αδρά συμπεράσματα, όπως ότι κανένας παράγοντας δεν συσχετίζεται με τη θεώρηση της ελληνικής κρίσης ως μέρους της παγκόσμιας. Κάτι που εν μέρει προέκυπτε και από το μέσο όρο αυτής της θέσης που κινούνταν οριακά πάνω από τη μέση.

Έπειτα, παρατηρεί κάποιος ότι υπάρχουν παράγοντες χαρακτηρισμού τραπεζών που συσχετίζονται με πολλούς παράγοντες αιτίων. Ένας τέτοιος παράγοντας είναι αυτός που βλέπει τις τράπεζες ως ανελέητες, καθώς παρουσιάζει συσχέτιση στατιστικής σημαντικότητας με αίτια της κρίσης όπως οι οικονομικές ανισότητες ($r=0.380$, $sig.=0.01$), η κρατική ασοδοσία ($r=0.256$, $sig.=0.01$), η αλληλεξάρτηση δημοσίου και ιδιωτών ($r=0.355$, $sig.=0.01$) και η εξάρτηση της παραγωγής από εξωτερικούς παράγοντες ($r=0.394$, $sig.=0.01$)

Άλλος ένας παράγοντας που συσχετίζεται με στατιστική σημαντικότητα με αυτά τα αίτια της κρίσης είναι αυτός που θεωρεί τις τράπεζες κερδοσκόπους. Αυτή η συσχέτιση φαίνεται και είναι απολύτως λογική καθώς και η εννοιολογική συγκρότηση των δύο παραγόντων αυτών (ανελέητες τράπεζες-κερδοσκόποι τράπεζες) είναι εξαιρετικά συναφής. Ο παράγοντας αυτός συσχετίζεται με στατιστική σημαντικότητα με αίτια της κρίσης όπως οι οικονομικές ανισότητες ($r=0.300$, $sig.=0.01$), η κρατική ασοδοσία ($r=0.276$, $sig.=0.01$), η αλληλεξάρτηση δημοσίου και ιδιωτών ($r=0.369$, $sig.=0.01$) και η εξάρτηση της παραγωγής από εξωτερικούς παράγοντες ($r=0.270$, $sig.=0.01$).

Ο παράγοντας που θεωρεί τις τράπεζες ως μη συνεργάσιμες επίσης συσχετίζεται με αυτούς τους τέσσερεις παράγοντες, είναι ελαφρώς διαφοροποιημένη όμως η στατιστική σημαντικότητα στους δύο εξ αυτών. Συγκεκριμένα συσχετίζει τις οικονομικές ανισότητες ($r=0.313$) και την εξαρτημένη

παραγωγή ($r=0.297$) σε υψηλότερο επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας ($\text{sig.}=0.01$), από ό,τι την κρατική ασυδοσία ($r=0.214$, $\text{sig.}=0.05$) και την αλληλεξάρτηση κράτους-ιδιωτών ($r=0.214$, $\text{sig.}=0.05$). Ο παράγοντας αυτός μετακυλά την ευθύνη περισσότερο σε ιδιωτικά λάθη από ό,τι σε λάθος κρατικούς χειρισμούς. Αφενός αναγνωρίζει την ευθύνη του κρατικού παρεμβατισμού, αφετέρου επιρρίπτει τις ευθύνες σε όσους έπαιρναν λάθος αποφάσεις όλο αυτό τον καιρό της αναποτελεσματικής διακυβέρνησης. Προκύπτει έτσι η διαπίστωση ότι υπάρχει ένας παράγοντας που πιστεύει ότι η αγορά δεν στηρίχθηκε όσο και όπως έπρεπε για να αποφευχθεί η κρίση. Ο παράγοντας αυτός δηλαδή ενοχοποιεί το κράτος για τον παρεμβατισμό του, αναγνωρίζει τα λάθη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας τη στιγμή που διατυπώνει την θέση ότι και οι τράπεζες δεν βοηθούν τον κόσμο όσο χρειάζεται.

Τέλος, ο παράγοντας που θεμελιώνει την άποψη ότι πρέπει να επανεξεταστεί το πλαίσιο δανεισμού των επιχειρήσεων από τις τράπεζες, φαίνεται να συσχετίζεται περισσότερο με συγκεκριμένες θέσεις γύρω από τα αίτια της κρίσης. Οι θέσεις του συσχετίζονται κυρίως με την εξάρτηση της παραγωγής από άλλους παράγοντες ($r=0.308$, $\text{sig.}=0.01$) και έπειτα με την αλληλεξάρτηση Δημοσίου-ιδιωτών ($r=0.215$, $\text{sig.}=0.05$) και την απουσία ανταγωνιστικής βιομηχανίας ($r=0.227$, $\text{sig.}=0.05$). Μπορεί να ειπωθεί ότι ο συγκερασμός αυτών των θέσεων αποτελούν διατυπώσεις ενός σύγχρονου πνεύματος γύρω από το οικονομικό πεδίο, καθώς η ελληνική αγορά χαρακτηρίζεται από την έλλειψη ισχυρής βιομηχανίας και τη διόγκωση του τριτογενούς τομέα, της παροχής υπηρεσιών. Μέχρι πρόσφατα αυτές οι αδυναμίες αναπληρώνονταν είτε μέσω της κρατικής συνδρομής είτε μέσω δανεισμού. Η υπερβάλλουσα όμως εξάρτηση της αγοράς από εξωτερικούς παράγοντες αποκαλύφθηκε τώρα που το κράτος υποχρεούται να μειώσει το βαθμό παρέμβασής του στην παραγωγική διαδικασία και οι τράπεζες έχουν γίνει πιο αυστηρές στην επιλογή των νέων δανειοληπτών. Συνέπεια αυτής της μεταβολής είναι πολλοί από τους οικονομικούς δρώντες να μην μπορούν να ανταποκριθούν σε αυτό το απαιτητικότερο μοντέλο οικονομικής επιβίωσης και να θεωρούν ότι ο τραπεζικός δανεισμός πρέπει να επανεξεταστεί ώστε να γίνει εφικτότερος για όλους όσους τον έχουν ανάγκη.

Πίνακας 16. Πίνακας συσχετίσεων μεταξύ των παραγόντων της κλίμακας για τις τράπεζες και της κλίμακας για τα αίτια της ελληνικής κρίσης

Χαρακτηρισμοί τραπεζών	Αίτια ελληνικής κρίσης	Οικονομικές ανισότητες	Κρατική Ασυδοσία	Αλληλεξάρτηση Δημοσίου-Ιδιωτών	Εξαρτημένη παραγωγή	Παγκόσμιο φαινόμενο	Απουσία ανταγωνιστικής βιομηχανίας
Ανελέητες		0,380**	0,256**	0,355**	0,394**	-0,054	0,044
Ανάγκη στήριξης επιχειρήσεων		-0,084	0,180	0,011	0,147	0,028	-0,048
Μη Συνεργατικό Πρόσωπο		0,313**	0,214*	0,210*	0,297**	0,160	-0,121
Ανάγκη επανεξέτασης όρων δανεισμού		0,051	0,117	0,215*	0,308**	0,067	0,227*
Κερδοσκόποι		0,300**	0,276**	0,369**	0,270**	0,065	0,012

ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΚΛΙΜΑΚΑΣ ΣΤΑΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΚΛΙΜΑΚΑ ΣΥΝΕΠΕΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Το τελευταίο κομμάτι της ανάλυσης περιλαμβάνει τη συσχέτιση των παραγόντων που περιγράφουν το ρόλο των τραπεζών με τους παράγοντες που περιγράφουν τις άμεσα ορατές συνέπειες της κρίσης.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, στατιστική σημαντικότητα στη συσχέτιση του παράγοντα που θεωρεί ανελέητες τις τράπεζες με κάποιον άλλο παράγοντα συνεπειών βρέθηκε μόνο στον παράγοντα που βλέπει μόνο την επιδείνωση των εργασιακών όρων ως συνέπεια στην καθημερινότητα του ($r=0.353$, $sig.=0.01$). Ο ανελέητος χαρακτήρας των τραπεζών, όπως συντίθεται μέσα από τις περιεχόμενες προτάσεις, εξηγεί και το λόγο για τον οποίο τα υποκείμενα θεωρούν ότι οδήγησε στην επικράτηση αυτών των όρων εργασίας. Η ευθύνη τους για την οικονομική κρίση σε συνδυασμό με την ενίσχυσή τους αντί αυτής των μικρομεσαίων επιχειρήσεων είναι οι λόγοι που συνδέονται καλύτερα με την επιδείνωση του εργασιακού χώρου. Η ανάγκη λοιπόν των τραπεζών να παραμείνουν κερδοφόρες οδήγησε στην άσκηση πίεσης στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις ούτως ώστε να διασφαλιστούν τα συμφέροντά τους. Η αδυναμία αντίδρασης των μικρομεσαίων στις πιέσεις που τους ασκούσε η τραπεζική αγορά σε συνδυασμό με την ενίσχυση από το κράτος που δεν ήρθε με τη μορφή που χρειαζόνταν οδήγησε και οδηγεί στο ακόλουθο κλείσιμο κάποιων εξ αυτών. Με το κλείσιμο των επιχειρήσεων αυτών, ένας αριθμός που μεγαλώνει καθημερινά, δημιουργήθηκε και το πρόβλημα της ανεργίας όπως την βιώνει σήμερα ο μέσος πολίτης. Επόμενο ήταν η γνώμη των υποκειμένων να στραφεί έναντι των τραπεζών, καθώς βλέπουν πόσο εύκολα μπόρεσε η οικονομική κρίση να καταλήξει να εκτονώνεται στους ίδιους.

Με τον ίδιο παράγοντα αιτίων αλλά με στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση συνδέεται η θέση εκείνη των ατόμων που βλέπουν στην τράπεζα την ανάγκη να στηρίξει τις επιχειρήσεις ($r=-0.217$, $sig.=0.05$). Όσο περισσότερο δηλαδή πιστεύει ένα άτομο ότι πρέπει οι τράπεζες να στηρίξουν τις επιχειρήσεις τόσο λιγότερο θεωρεί ότι έχει επιδεινωθεί ο εργασιακός χώρος. Εδώ υπονοείται ότι τα άτομα που απαντούν σε αυτά τα κριτήρια δεν συνδέουν τη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων με την εργασιακή ικανοποίηση και ασφάλεια αλλά καθαρά με χρηματοοικονομικά μεγέθη. Η εξύψωση του ρόλου των τραπεζών ως καθοριστικού για την επιβίωση των επιχειρήσεων δείχνει το χαρακτήρα της παραγωγής σήμερα, που είναι περισσότερο εντάσεως κεφαλαίου παρά

εντάσεως εργασίας, από την άλλη όμως μπορεί και να ερμηνεύει την εξάρτηση της αγοράς από το δανεισμό, καθώς βασίζει περισσότερο την εξυγίανσή της στη στήριξη των τραπεζών.

Επιπρόσθετα, αυτός ο παράγοντας (της ανάγκης στήριξης των επιχειρήσεων από τις τράπεζες) κρατά μια γενικά επιφυλακτική στάση απέναντι σε ό,τι θα μπορούσε να συστήνεται ως ευεργετική συνέπεια των αλλαγών που έχουν λάβει χώρα. Αυτή η απαισιοδοξία που διακρίνεται στην άρνησή του να αποδεχθεί ότι υπάρχει θετικό πρόσημο στην κινητικότητα του εργατικού δυναμικού ή την ασυνέπεια των οφειλετών του κράτους, αυξάνεται ανάλογα της πίστης του στην ανάγκη για μια διαφορετική αντιμετώπιση των επιχειρήσεων από τις τράπεζες, περισσότερο συνεργατική και λιγότερο κερδοσκοπική ($r=0.303$, $sig.=0.01$).

Η πίστη στην έλλειψη συνεργατικότητας από τις τράπεζες, όπως αυτή εκπροσωπείται από τον επόμενο παράγοντα συσχετίζεται και αυτή με μια γενικότερη επιφύλαξη απέναντι στα «καλά» που έφερε η κρίση ($r=0.227$, $sig.=0.01$). Η πίστη δηλαδή ότι οι τράπεζες έχουν κυρίαρχα γνώμονα το δικό τους όφελος και πολύ λιγότερο την εξυπηρέτηση των οφειλετών τους, ακόμα και όταν προβάλλουν το συνεργατικό τους πρόσωπο, συσχετίζεται με στατιστική σημαντικότητα με την απαισιοδοξία που κρύβει η δυσπιστία των ατόμων για κάποια πιθανή ευεργετική συνέπεια μετά την έλευση της κρίσης.

Ακόμα μια συνέπεια που συσχετίζεται με την πίστη στο μη συνεργατικό πρόσωπο των τραπεζών είναι αυτή της υποβάθμισης της αγοραστικής δύναμης των εργαζομένων ($r=0.253$, $sig.=0.01$). Παρατηρείται δηλαδή η τάση των ατόμων να νιώθουν περιορισμένα τώρα με την έλευση της κρίσης, θεωρώντας πως ακόμα και οι τράπεζες που συνεργάζονται μαζί τους έχουν στόχο να κερδίσουν από αυτά. Την υπό εξέταση περίοδο βέβαια, αυτά βλέπουν ότι μειώνεται το πραγματικό τους εισόδημα και οι τράπεζες μπορούν να τους προσεγγίσουν με συνεργατική διάθεση μόνο αν είναι για να εισπράξουν καθυστερημένες οφειλές. Μια μεγάλη δόση αλήθειας κρύβεται και σε αυτή την περίπτωση, καθώς η εποχή χαρακτηρίζεται από τη μεγάλη προσπάθεια εκ μέρους των τραπεζών να ρυθμίσουν τις καθυστερημένες οφειλές, τόσο των επιχειρήσεων όσο και των νοικοκυριών. Η συσχέτιση δηλαδή των δύο αυτών θέσεων είναι αρκετά λογική για την υπό εξέταση περίοδο.

Συνεχίζοντας την ανάλυση παρατηρείται άλλη μια στατιστικά σημαντική συσχέτιση, αυτή ανάμεσα στην πίστη ότι πρέπει να επανεξεταστούν οι όροι δανεισμού και μια γενικότερη επιφύλαξη για τις θετικές συνέπειες της κρίσης

($r=0.290$, $sig.=0.01$). Η ανασφάλεια για το μέλλον μετά την κρίση έχει αυξηθεί και τα υποκείμενα βλέπουν ότι πλέον δεν μπορούν με την ίδια ευκολία να επαφένται στην κάλυψη αναγκών τους μέσω τραπεζών όπως παλαιότερα. Αυτό δεν μπορεί παρά να συμβαίνει για δύο συγκεκριμένους λόγους: είτε επειδή η πιστοληπτική τους ικανότητα έχει μειωθεί είτε επειδή οι τράπεζες έχουν αλλάξει στάση. Στην ουσία όμως και στη συσχέτιση αυτή κρύβεται η εξάρτηση από το δανεισμό, καθώς η επιφύλαξή τους για τον χαρακτήρα των νέων συνεπειών συναρτάται με την πίστη τους στην αλλαγή του πλαισίου χορήγησης δανείων.

Τέλος, σε ό,τι αφορά στον παράγοντα που πιστεύει στον κερδοσκοπικό χαρακτήρα των τραπεζών, περισσότερα έχουν να ειπωθούν για τις συνέπειες με τις οποίες δεν συσχετίζονται οι στάσεις του παρά το αντίθετο. Σύμφωνα με την κλίμακα αυτή ο παράγοντας αυτός εμφανίζει υψηλότερης στατιστικής σημαντικότητας συσχετίσεις με παράγοντες που εκφράζουν επιφύλαξη για τις θετικές συνέπειες της κρίσης ($r=0.266$, $sig.=0.01$) και πίστης ότι η πίεση θα κατευθυνθεί προς τους πλέον αδύναμους ($r=0.351$, $sig.=0.01$) ενώ στατιστικά σημαντική είναι και η συσχέτιση με τους παράγοντες που βλέπουν την υποβάθμιση της αγοραστικής δύναμης των εργαζομένων ($r=0.242$, $sig.=0.05$). Μπορεί να ειπωθεί με ασφάλεια ότι αυτή η συσχέτιση προέκυψε σε μεγάλο βαθμό μεταξύ απόψεων που ακούγονται στην καθημερινότητα και διαμορφώνουν την λεγόμενη κοινή γνώμη. Αυτές συγκεντρώνουν στοιχεία όχι αριθμητικά κατά προτίμηση αλλά στοιχεία που περιλαμβάνουν πρόχειρες αναγνώσεις της καθημερινότητας και κατακερματισμένες εκφράσεις μιας πρόχειρης προσέγγισης της κρίσης μέσα σε συνθήκες εντυπωσιασμού. Η παρατήρηση ότι η συσχέτιση μόνο αυτού του παράγοντα παρουσίασε στατιστική σημαντικότητα με την τελευταία κατηγορία συνεπειών, η οποία αποτελούσε ένα παράγοντα που περιλάμβανε άσχετες προτάσεις όλες όμως ιδεολογικά τοποθετημένες σε ένα πλαίσιο υποταγής στο νόμο έρχεται να επιβεβαιώσει την υπόθεση αυτός ο παράγοντας να ανταποκρίνεται σε ένα όγκο πληροφορίας περιορισμένης επεξεργασίας που απλά αναμασά χιλιοειπωμένες προτάσεις.

Πίνακας 17. Πίνακας συσχετίσεων μεταξύ των παραγόντων της κλίμακας για τις τράπεζες και της κλίμακας για τις συνέπειες της ελληνικής κρίσης

Συνέπειες κρίσης	Επιφύλαξη απέναντι στις θετικές συνέπειες	Υποβάθμιση αγοραστικής δύναμης εργαζομένων	Επιδείνωση εργασιακών όρων	Στοχευμένη πίεση προς τους αδύναμους
Χαρακτηρισμοί τραπεζών				
Ανελέητες	-0,087	0,166	0,353**	0,172
Ανάγκη στήριξης επιχειρήσεων	0,303**	0,113	-0,217*	0,074
Μη Συνεργατικό Πρόσωπο	0,227**	0,253**	0,097	0,096
Ανάγκη επανεξέτασης όρων δανεισμού	0,290**	0,016	0,014	-0,034
Κερδοσκόποι	0,266**	0,242*	0,164	0,351**

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η έρευνα αυτή με τις συνθήκες στις οποίες εκτυλίχθηκε και τα αποτελέσματα που έφερε παρουσιάζουν το επιστημονικό ενδιαφέρον της διασταύρωσής του προσλαμβανόμενου ρόλου και χαρακτήρα των τραπεζών τόσο με κοινωνικούς παράγοντες όσο και με απόψεις για αφηρημένες έννοιες όπως το χρήμα καθώς και εκτιμήσεις για πραγματικά γεγονότα όπως η τραπεζική κρίση των τελευταίων δύο ετών.

Τα περισσότερα από τα ευρήματα παρουσίασαν ενδιαφέρον καθώς οι πολλαπλές συσχετίσεις που προέκυψαν μεταξύ των παραγόντων δεν βοήθησαν στην εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Πολλές από τις διασταυρώσεις που επιχειρήθηκαν επίσης ήταν περισσότερο ερευνητικού ενδιαφέροντος και όχι θεωρητικά αποδεδειγμένης αιτιακής σχέσης. Η έρευνα αυτή άλλωστε αποσκοπούσε καταρχήν στη μέτρηση των αναπαραστάσεων για τις τράπεζες και έπειτα την προσπάθεια ανάδειξης σχέσεων με τις άλλες παραμέτρους.

Καταρχήν οι αναπαραστάσεις για τις τράπεζες όπως προέκυψαν από το ερευνητικό εργαλείο έδειξαν μια αρνητική και επικριτική διάθεση απέναντι σε αυτές. Η σχέση συνεργασίας που είχαν αναπτύξει τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια οι πελάτες των τραπεζών με το κοινό, ίσως να δικαιολογεί την αμφισβήτηση που αυτή υφίσταται από την εκδήλωση της παγκόσμιας κρίσης και έπειτα. Η ελληνική αγορά είναι σε μεγάλο βαθμό εξαρτημένη από τον τραπεζικό δανεισμό, τόσο σε εθνικό όσο και διεθνικό επίπεδο. Θεωρείται λοιπόν ότι η παρουσία της κρίσης πρώτα και πάνω από όλα πλήγωσε το προφίλ της αξιοπιστίας των τραπεζών με συνέπεια να τίθεται ανάγκη να δοθεί βάρος και στη διαχείρισή του.

Η πρώτη συσχέτιση που επιχειρήθηκε καταρχήν επιβεβαίωσε τις υποθέσεις της πίστης των υποκειμένων στο συνεργατικό χαρακτήρα της κοινωνίας. Η ελληνική αγορά έχει ένα πολιτισμικό πλαίσιο συλλογικότητας, οπότε και οι οικονομικές σχέσεις που αναπτύσσονται στους κόλπους των τραπεζών προκύπτει ότι σημαδεύονται από το αντίστοιχο κλίμα συνεργασίας. Η πίστη των δρώντων υποκειμένων εδώ κατευθύνεται προς μια κουλτούρα συνεργασίας, κάτι που όπως θα φανεί παρακάτω επηρεάζει τις απαντήσεις των υποκειμένων. Αυτή η πίστη στη συνεργασία έδειξε ότι συσχετίζεται με την πίστη στο ότι οι τράπεζες είναι ανελέητες και κερδοσκόποι. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί είναι αναμενόμενο να συσχετίζονται καθώς φαίνεται ότι τα άτομα που εξυψώνουν τις αρετές της συνεργασίας αδυνατούν να αντιληφθούν το

ιδιωτικοοικονομικό κριτήριο του κέρδους ως αρχή που διέπει μια συνεργασία. Έτσι και οι ενέργειες των τραπεζών να προασπίσουν τα συμφέροντά τους, την κερδοφορία δηλαδή έρχεται να γίνει αντιληπτή από τα συνεργατικά υποκείμενα ως έκφραση του κερδοσκοπικού χαρακτήρα τους.

Έπειτα, αποδείχθηκε ότι οιπίστεις των υποκειμένων στο σύγχρονο βάρβαρο χαρακτήρα της κοινωνίας σχετίζονται άμεσα με την πίστη στον ανελήτο χαρακτήρα των τραπεζών. Η πίστη αυτή είναι συνυφασμένη με το κλίμα του αδυσώπητου οικονομικού ανταγωνισμού, οπότε και μετέρχεται κάθε μέσου για να αναδείξει νικητές και ηττημένους σε μια σύγχρονη οικονομική αρένα. Η πίστη στην κοινωνία της βαρβαρότητας θα μπορούσε κάλλιστα να εξηγήει το γιατί τα υποκείμενα πίστευαν ότι οι τράπεζες ενισχύθηκαν έναντι των μικρομεσαίων παρότι δεν είχαν την ίδια ανάγκη.

Το εντυπωσιακότερο εύρημα όμως αυτής της συσχέτισης και ίσως ένα από τα αδρότερα της έρευνας αυτής βρίσκεται αλλού. Η πίστη στη σύγχρονη κοινωνία, την ανοικτή και πλουραλιστική κοινωνία συσχετίζεται με την πίστη στο ότι οι τράπεζες πρέπει να επανεξετάσουν το πλαίσιο δανεισμού. Η εξάρτηση από το δανεισμό έρχεται μέσα από τιςπίστεις των υποκειμένων στην κριτική ματιά στους όρους δανεισμού που έχουν επιβάλει στη λειτουργία τους οι τράπεζες. Το κομμάτι εκείνο της έρευνας που σχετίζεται με την πίστη στη σύγχρονη κοινωνία του ρίσκου και της τυχαιότητας έδειξε συσχέτιση με το κομμάτι εκείνο που εκτιμά και προκρίνει τον ευνοϊκότερο δανεισμό. Σε αυτό το σημείο αξίζει να ειπωθεί πως η πρακτική του δανεισμού σήμερα μόνο ριψοκίνδυνη μπορεί να θεωρηθεί καθώς αντιπροσωπεύει ένα μήνυμα μη μακροπρόθεσμης θεώρησης των οικονομικών προβλημάτων. Η πίστη στον διαρκή δανεισμό απλά καθυστερεί τη λήψη σημαντικών αποφάσεων ως προς τις αλλαγές που πρέπει να επιβάλλει το υποκείμενο στα ιδιωτικά οικονομικά του. Σε αυτή την θεώρηση οι τράπεζες έχουν ήδη απαντήσει με το να δημιουργήσουν, με τη συνδρομή του κράτους, προϊόντα όπως οι ρυθμίσεις των οφειλών οι οποίες απλά αναχρηματοδοτούν υφιστάμενες οφειλές και αυξάνουν τα έσοδα τους από επιτόκια μέσα από την χρονική παράταση της αποπληρωμής των δανείων.

Έπειτα οι συσχετίσεις έγιναν σε ένα πιο συγκεκριμένο θεωρητικό πεδίο, αυτό με τους παράγοντες που αναπαριστούσαν αξίες του χρήματος για τα υποκείμενα. Εκεί τα ευρήματα ήταν αναμενόμενα και θεωρητικά τεκμαιρόμενα. Τα άτομα που αναγνώριζαν μια εργαλειακή αξία στην κατανάλωσή του χρήματος είναι τα άτομα τα οποία ο Weber τοποθετεί στο επίκεντρο της μελέτης

του για την προτεσταντική αξία του χρήματος στο σύγχρονο δυτικό κόσμο. Οι προτεστάντες είναι άτομα που καταναλώνουν, δανείζονται έχουν ανάγκες που μεγαλώνουν και που οι τράπεζες καλύπτουν. Σε αυτές τις θεωρήσεις του Weber στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό το χρηματοπιστωτικό οικοδόμημα αναπαράγοντας τα καπιταλιστικά ιδεώδη που έφεραν τις τράπεζες στο επίκεντρο της οικονομικής λειτουργίας. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι οι στάσεις των υποκειμένων που αναπαριστούν τη χρηστική αξία του χρήματος συσχετίζονται με τις πλέον μετριοπαθείς αρνητικές στάσεις απέναντι στις τράπεζες, αυτές που διατυπώνουν την υποχρέωση των τραπεζών να στηρίξουν τις επιχειρήσεις και να γίνουν πιο συνεργάσιμες. Στην ουσία οι τράπεζες λειτουργούν για να εξυπηρετούν τις προτεσταντικές στάσεις της κοινωνίας και αυτό είναι μια συμπεριφορά που έχει αντίκτυπο σε όσους την αναγνωρίζουν, προσπαθώντας να τη βελτιώσουν ώστε να παραμείνει βιώσιμη.

Μέρος της προτεσταντικής θεώρησης, αλλά παράγοντας της οργανωτικής θεωρίας για την ικανοποίηση των υπαλλήλων που από μόνη της παράγει επαρκή δυναμική για να αναλυθεί ξεχωριστά είναι και η αξία του χρήματος να ανταμείβει. Την θέση αυτή όσοι την ενστερνίζονται επίσης πιστεύουν ότι πρέπει να στηριχθεί ο χώρος των επιχειρήσεων, χωρίς όμως να αναγνωρίζουν έντονα την ανάγκη αλλαγής του προφίλ της τράπεζας σε πιο συνεργατικό. Αυτό από μόνο του παράγει μια ιδεολογία αλλά και σκέψη γύρω από την ενίσχυση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Σε μια αναλυτικότερη έρευνα γύρω από αυτό το ζήτημα είναι σίγουρο ότι μπορούν να βγουν σαφέστερα συμπεράσματα.

Οι πολλαπλές συσχετίσεις των στάσεων γύρω από τα αίτια της κρίσης με τους παράγοντες της θεώρησης των τραπεζών ανέδειξε δύο σημαντικά στοιχεία: αφενός την αδυναμία εξαγωγής ασφαλών συμπερασμάτων μέσα από την υφιστάμενη μορφή της κλίμακας αλλά κυρίαρχα τη σύγχυση του κόσμου γύρω από τα αίτια της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Σε γενικές γραμμές μπορεί να ειπωθεί ότι κατηγορήθηκαν πολλά κακώς κείμενα της αγοράς που σχετίζονται με το κράτος και τον τρόπο με τον οποίο παρεμβαίνει σε αυτή, όπως επίσης και τον τρόπο λειτουργίας του. Στα πλαίσια αυτής της συσχέτισης μπήκαν πολλοί παράγοντες γύρω από την πίστη στο ρόλο των τραπεζών, κυρίαρχα αυτοί που περιγράφουν αρνητικά το ρόλο των τραπεζών. Η συσχέτιση αυτή ανέδειξε επίσης ότι υπάρχει μια ανάγκη ενοχοποίησης και των τραπεζών εν τέλει, παρότι αυτό δεν πήρε ιδιαίτερη βαρύτητα αυτόνομα. Ίσως περισσότερο μέσα από την

υπόνοια για ευθύνη τους καθότι δεν μπορεί να ερμηνευτεί ξεκάθαρα πιθανή συμμετοχή τους μέσα από το εργαλείο αυτό.

Πιο σημαντική συσχέτιση στη συζήτηση αυτής της συγκεχυμένης διασταύρωσης θεωρείται ότι είναι εκείνη μεταξύ της ανάγκης επανεξέτασης των όρων δανεισμού και των αιτιών της αλληλεξάρτησης μεταξύ δημοσίου και ιδιωτών, της εξαρτημένης παραγωγής και της απουσίας ανταγωνιστικής βιομηχανίας. Σε αυτήν αναγνωρίζεται μια διαπίστωση για κάποιες εγγενείς αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας, οι οποίες οδήγησαν στην κρίση. Ταυτόχρονα όμως η διατύπωση της ανάγκης για αλλαγή του πλαισίου πιστοδότησης αποκαλύπτει και αυτή μια εξάρτηση από το δανεισμό ο οποίος μπορεί να έκρυβε τις αδυναμίες αυτές όλο αυτόν τον καιρό.

Η αντίληψη των αιτιών της ελληνικής κρίσης θα έπρεπε σε φυσιολογικές συνθήκες να φωτογραφίζει και τις συνέπειες της στην καθημερινότητα. Σε αυτή την έρευνα η συσχέτιση των μορφών που ενσαρκώνει η τραπεζική αγορά με τις συνέπειες της κρίσης έφερε πολλά αποτελέσματα που επίσης ανέδειξαν τη σύγχυση της κοινωνικής γνώμης γύρω από αυτές. Αυτές που ήταν στατιστικά σημαντικές και δεν δημιουργούν όμως θεωρητικά κενά ήταν συγκεκριμένες.

Καταρχήν, υπήρχε μια γενικότερη επιφύλαξη από σχεδόν όλους τους παράγοντες σκέψης για τις τράπεζες απέναντι σε τυχόν θετικές επιπτώσεις που έφερε η κρίση. Μια συσχέτιση λογική καθώς όσοι σχετίζονται με τράπεζες παρατηρούν τις αλλαγές στο άμεσο οικονομικό περιβάλλον τους με μεγαλύτερη εγγύτητα.

Στατιστικά σημαντική (αρνητική) συσχέτιση και με εννοιολογική βάση ερευνητικού ενδιαφέροντος ήταν αυτή ανάμεσα στην υποχρέωση στήριξης των επιχειρήσεων και της επιδείνωσης των εργασιακών όρων. Παρότι η έρευνα αυτή δεν είχε αυτό το σκοπό και ίσως το εργαλείο να μην έφτανε για να μετρήσει τη συσχέτιση αυτή, παρουσιάζει ενδιαφέρον η θέση ότι όσο περισσότερο αντιλαμβάνεται κάποιο άτομο την υποχρέωση που έχουν οι τράπεζες σε στήριξη των επιχειρήσεων τόσο λιγότερο αντιλαμβάνεται την επιδείνωση των εργασιακών όρων ως τέτοια. Στην ουσία εδώ εδράζει μια σκέψη, μάλλον επιχειρηματικής υφής, στην οποία το δίκαιο είναι να ενισχύονται οι επιχειρήσεις, ίσως με σκοπό τη διατήρηση της βιωσιμότητας, με αντάλλαγμα την διατήρηση ενός καλύτερου εργασιακού πλαισίου. Είναι πλέον ζήτημα κάποιας άλλης έρευνας να εξακριβώσει την πραγματική σχέση αυτών των δύο παραγόντων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κοινή συνισταμένη των αποτελεσμάτων αυτής της έρευνας αποτέλεσαν δύο σημαντικοί παράγοντες: η εξάρτηση από το δανεισμό και η λανθάνουσα αντίληψη της οικονομικής συνεργασίας. Ανεξαρτήτως της ευθύνης για την κρίση και των συνεπειών της, οι παράγοντες αυτοί κυριάρχησαν στην ανάλυση των αποτελεσμάτων αυτών μέσα από την εξέταση της περιόδου αυτής για τις τράπεζες. Η σχέση εξάρτησης με τον τραπεζικό δανεισμό είναι μια σημαντική πραγματικότητα για την ελληνική οικονομία, η οποία ανώριμη όπως ήταν είδε τις ευκαιρίες για ανάπτυξη να προσφέρονται ευρέως και επωφελήθηκε όσο περισσότερο μπορούσε. Σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που να έχει εξαντλήσει τις πιστωτικές δυνατότητες της, κάτι που καθίσταται εύκολα αντιληπτό, αλλά να συνεχίσει να δανείζεται. Η έλευση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης όμως σταμάτησε απότομα την πορεία αυτή της τραπεζικής αγοράς και έθεσε τις ανάγκες για νέους όρους λειτουργίας και καθεστώς χορήγησης δανείων.

Η στάση που ακολούθησαν οι δανειολήπτες την περίοδο που ακολούθησε της κρίσης είναι το άλλο σημείο που κυριάρχησε στην ανάλυση των αποτελεσμάτων αυτών. Αυτοί λοιπόν αρχικά τήρησαν την εμπιστοσύνη με την οποία περιέβαλαν τη συνεργασία τους οι τράπεζες. Οι τράπεζες όμως με τη σειρά τους λειτούργησαν με γνώμονα πρώτα από όλα το πώς θα διαφυλάξουν τα οικονομικά τους συμφέροντα, μια αρχή που «πρόδωσε» τη συνεργασία όπως την βλέπουν τα υποκείμενα. Μια συνείδηση της συνεργασίας βέβαια που είχε αλλοιωθεί στις στάσεις των υποκειμένων λαμβάνοντας περισσότερο στοιχεία του κοινωνικού της χαρακτήρα μέσα από τη μακροχρόνια κοινωνική αλληλεπίδραση. Έτσι προέκυψαν σε δεύτερο χρόνο οι αρνητικές κριτικές των υποκειμένων γύρω από το ρόλο των τραπεζών, ενώ παράλληλα η κριτική όλη στρέφεται στο πώς οι τράπεζες θα επαναδομήσουν το πλαίσιο εμπιστοσύνης μέσα από την επιστροφή σε παλαιότερες δανειστικές συνήθειες.

Βιβλιογραφία

- ❖ Δρόσου, Ε. (2011). Κοινωνικές αναπαραστάσεις της οικονομικής κρίσης. Διπλωματική εργασία ΠΜΣ «Οικονομική και Οργανωτική Ψυχολογία». Τμήμα Ψυχολογίας, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- ❖ Ελληνική Ένωση Τραπεζών (2010). *Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα το 2009*. Αθήνα: Ελληνική Ένωση Τραπεζών.
- ❖ Σακαλάκη, Μ. (2005). Συνεργατικές και μη συνεργατικές συμπεριφορές: Συμβολή της θεωρίας των παιγνίων στην ανάλυση της συνεργασίας. *Πολιτική Ψυχολογία*, 1, 207-220.
- ❖ Σακαλάκη, Μ. (2006). Ψυχολογία της Οικονομικής Σκέψης. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- ❖ Duckitt, J. (2001). A dual process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in Experimental Social Psychology*, 33, 41-113.
- ❖ Fank M. (1994). The development of a money-handling inventory. *Personality and individual Differences*, 17 (1), 147-152.
- ❖ Furnham, A. (1984). Many sides of the coin: The psychology of money usage. *Personality and individual Differences*, 5, 501-509.
- ❖ Goodfellow, J.H. (2007). Consumer Perceptions and Attitudes towards Savings and Investments. *International Journal of Bank Marketing*, 5.3, 32-48.
- ❖ Kern, A. (2009). Principles v. Rules in Financial Regulation: Re-assessing the Balance in the Credit Crisis Symposium at Cambridge University, 10-11 April 2008. *European Business Organization Law Review*, 10, 169-173.
- ❖ v. Raaij, F.W. (1993). Postmodern consumption. *Journal of Economic Psychology*, 14, 541-563.
- ❖ Rose, G.M. & Orr L.M. (2007). Measuring and symbolic Money Meanings. *Psychology & Marketing*, 24(9), 743-761.
- ❖ Tang, T.L.T. (1992). The meaning of money revisited. *Journal of Organizational Behavior*, 13, 197-202.
- ❖ Zhou, X., Vohs, K.D. & Baumeister, R.F. (2009). The Symbolic Power of Money. *Journal of the Association or Psychological Science*, 20, 700-706.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ-ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Στα πλαίσια της παρούσας έρευνας η οποία σκοπεύει να εξετάσει τη διαχείριση του χρήματος καλείστε να συμπληρώσετε το παρακάτω ερωτηματολόγιο βάσει της προσωπικής σας άποψης.

Οι απαντήσεις που θα δώσετε θα είναι απόλυτα ανώνυμες και εμπιστευτικές οπότε καλείστε να τις συμπληρώσετε ειλικρινά και αυθόρμητα.

Επιπλέον διαβάστε τις προσεκτικά και παρακαλώ να τις απαντήσετε όλες.

A. Κατά πόσο συμφωνείτε με καθεμία από τις παρακάτω φράσεις; Επιλέξτε έναν αριθμό από το 1 έως το 7 – όπου **το 1 σημαίνει ότι διαφωνείτε απόλυτα και το 7 ότι συμφωνείτε απόλυτα**.

1. Το να κερδίζεις δεν είναι απλά ένα ζητούμενο• είναι το σημαντικότερο πράγμα
2. Ο καλύτερος τρόπος για να ηγηθεί κανείς μιας ομάδας, είναι να δείξει καλοσύνη και να φέρεται στους συντρόφους του σαν συνεργάτες και όχι σαν υφισταμένους
3. Εάν είναι απαραίτητο να γίνει κανείς ψυχρός και εκδικητικός προκειμένου να επιτύχει τους στόχους του, τότε θα πρέπει να το κάνει
4. Η ζωή δεν υπόκειται στον κανόνα της «επιβίωσης του ισχυρότερου». Θα πρέπει να αφήσουμε τη συμπόνια και τους ηθικούς κανόνες να μας οδηγήσουν
5. Τα χρήματα, ο πλούτος και η πολυτέλεια είναι αυτά που μετράνε πραγματικά στη ζωή
6. Είναι πολύ πιο σημαντικό στη ζωή να είναι κανείς ακέραιος στις συναλλαγές του με τους άλλους από το να έχει χρήματα και εξουσία
7. Στον κόσμο αυτό ο ένας τρώει τον άλλο, οπότε μερικές φορές πρέπει να είσαι ανελέητος
8. Η φιλανθρωπία (δηλ. το να δίνεις στον άλλο κάτι χωρίς αντάλλαγμα) είναι μια πράξη αξιοθαύμαστη και όχι ανόητη
9. Οι περισσότεροι άνθρωποι θέλουν να σου τη φέρουν, επομένως θα πρέπει να τους τη φέρεις πρώτος εσύ μόλις σου δοθεί η ευκαιρία
10. Από την εμπειρία μου και απ' όσα ξέρω, η κοινωνία στην οποία ζούμε είναι στην ουσία μια ανταγωνιστική «ζούγκλα», όπου επιβιώνει και πετυχαίνει ο πιο δυνατός: η εξουσία, ο πλούτος και το να κερδίζεις είναι το παν και το σωστό είναι το ισχυρό
11. Ο καθένας μας έχει δικαίωμα στην απαλλαγή λόγω αμφιβολιών. Οι πιο πολλοί άνθρωποι είναι αξιόπιστοι όταν τους δείξεις εμπιστοσύνη
12. Μπορούμε να δημιουργήσουμε μια κοινωνία που να βασίζεται στην ανιδιοτελή συνεργασία, στο μοίρασμα και στη γενναιοδωρη αλληλοβοήθεια και όχι στον ανταγωνισμό και στο κυνήγι αποκτημάτων
13. Αν έχεις εξουσία σε μια κατάσταση, πρέπει να την ασκήσεις, όπως και να' χει, πρέπει να γίνει το δικό σου
14. Είναι καλύτερο να σε αγαπούν παρά να σε φοβούνται

1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7

B. Θα ήθελα τώρα να περάσουμε σε κάποια ζητήματα ευρύτερου ενδιαφέροντος. Στη σύγχρονη εποχή, η κοινωνία γενικά χαρακτηρίζεται με πολλούς τρόπους. Εσείς προσωπικά θα χαρακτηρίζατε τη σύγχρονη κοινωνία ως:

(Επιλέξτε έναν αριθμό από το 1 έως το 7 – όπου **το 1 σημαίνει ότι διαφωνείτε απόλυτα και το 7 ότι συμφωνείτε απόλυτα**)

1. κοινωνία της μάζας
2. ανοιχτή κοινωνία
3. κοινωνία του ρίσκου
4. κοινωνία της βαρβαρότητας
5. κοινωνία των ίσων ευκαιριών
6. κοινωνία της επιτήρησης
7. κοινωνία της αβεβαιότητας
8. πλουραλιστική κοινωνία
9. κοινωνία της ανασφάλειας
10. κοινωνία της γνώσης
11. κοινωνία υψηλών κινδύνων
12. κοινωνία πολλαπλών δυνατοτήτων και ευκαιριών
13. κοινωνία της παρακμής
14. χειραγωγούμενη κοινωνία

1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7

Γ. Ποιο από τα παρακάτω επίθετα αντιπροσωπεύει καλύτερα τον τρόπο που διαχειρίζεστε χρήματα; Επιλέξτε έναν αριθμό από το 1 έως το 7- **όπου το 1 σημαίνει ότι δεν σας αντιπροσωπεύει καθόλου και το 7 ότι σας αντιπροσωπεύει απόλυτα**

1. οικονόμος – προσέχω πολύ που ξοδεύω τα χρήματά μου και ποτέ δεν παρασύρομαι
2. σπάταλος – ξοδεύω σχεδόν όλα μου τα χρήματα σε πράγματα που δεν μου είναι απαραίτητα
3. με πρόγραμμα- προγραμματίζω τις αγορές μου από πριν και ποτέ δεν ξεφεύγω από το πρόγραμμά μου
4. αυθόρμητος- δεν ξοδεύω τα χρήματά μου άσκοπα, αλλά αν δω κάτι που μου αρέσει δεν διστάζω να το αγοράσω χωρίς δεύτερη σκέψη
5. ανασφαλής- πάντα ανησυχώ μήπως ξεμείνω από χρήματα κι έτσι φροντίζω πάντα να αποταμιεύω κάποια χρήματα για περίπτωση ανάγκης
6. επενδυτής του ρίσκου- μου αρέσει να επενδύω τα χρήματα μου και πάντα ψάχνω μια καλή ευκαιρία για να αυξήσω το κεφάλαιο μου άσχετα με το ρίσκο που θα χρειαστεί να πάρω κάθε φορά
7. ασφαλής επενδυτής- μου αρέσει να επενδύω τα χρήματα μου και πάντα ψάχνω μια καλή ευκαιρία για να αυξήσω το κεφάλαιο μου αρκεί η επένδυσή μου να είναι εγγυημένη, άσχετα αν η απόδοση δεν είναι και τόσο μεγάλη

1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7

Δ. Με ποια από τις παρακάτω φράσεις συμφωνείτε περισσότερο ως προς το τι αντιπροσωπεύει το χρήμα για εσάς; Επιλέξτε έναν αριθμό από το 1 έως το 7- **όπου το 1 σημαίνει ότι διαφωνείτε απόλυτα και το 7 ότι συμφωνείτε απόλυτα.**

1. Το χρήμα για μένα δεν έχει καμία αξία- απλά μου δίνει τη δυνατότητα να καλύπτω τις βασικές μου ανάγκες
2. Το χρήμα είναι τα πάντα για μένα- μόνο με τα χρήματα μπορεί να επιτύχει κανείς του στόχους του
3. Το χρήμα είναι ένα μέσο που εξασφαλίζει κοινωνική αναγνώριση- όσα περισσότερα χρήματα έχει κανείς τόσο περισσότερο ανεβαίνει κοινωνικά
4. Το χρήμα είναι μια ανταμοιβή για την εργασία που προσφέρω και μέσα από αυτό αισθάνομαι ότι η εργασία μου αξίζει

1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7

5. Το χρήμα είναι ένα μέσο προστασίας για μένα και την οικογένεια μου σε δύσκολους καιρούς
6. Το χρήμα είναι το μέσο για να αποκτήσει κανείς μια άνετη ζωή

1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7

E. Τι από τα παρακάτω περιγράφει καλύτερα τη συχνότητα των συναισθημάτων σας όταν διαχειρίζεστε χρήματα; Επιλέξτε έναν αριθμό από το 1 έως το 7- όπου **το 1 σημαίνει ότι δεν το νιώθετε ποτέ και το 7 ότι το νιώθετε πάντα**

1. Το χρήμα μου προκαλεί άγχος- πάντα ανησυχώ μήπως κάτι πάει στραβά στις συναλλαγές μου
2. Αισθάνομαι άνετα όταν διαχειρίζομαι χρήματα- δεν έχω καμία ανησυχία και θεωρώ ότι τα καταφέρνω πολύ καλά στις συναλλαγές μου
3. Δεν έχω ιδιαίτερο άγχος όταν διαχειρίζομαι χρήματα, ωστόσο πάντα προσέχω μήπως πάει κάτι στραβά στις συναλλαγές μου- συνηθίζω να βάζω πρόγραμμα και να έχω τον έλεγχο των συναλλαγών μου
4. Αισθάνομαι τόσο άνετα όταν διαχειρίζομαι χρήματα, που ορισμένες φορές αμελώ τις υποχρεώσεις μου ή πέφτω θύμα εκμετάλλευσης

1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7

ΣΤ. Σε αυτό το σημείο θα θέλαμε να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις γύρω από τα αίτια της ελληνικής οικονομικής κρίσης:

(Επιλέξτε έναν αριθμό από το 1 έως το 7- όπου **το 1 σημαίνει ότι διαφωνείτε απόλυτα και το 7 ότι συμφωνείτε απόλυτα**)

1. Διότι είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο το οποίο κάποια στιγμή θα έφτανε και στη χώρα μας
2. Διότι ως χώρα δεν παράγουμε τίποτα –δεν διαθέτουμε καμίας μορφής βιομηχανία, δεν παράγουμε κανένα προϊόν που να είμαστε σε θέση να εξάγουμε στο εξωτερικό
3. Διότι ως χώρα δεν αξιοποιήσαμε σωστά τον τουρισμό και τον πολιτισμό μας, τα μόνα δυνατά «χαρτιά» που διαθέτουμε ως χώρα
4. Εξαιτίας της έλλειψης κρατικού ελέγχου- απτά παραδείγματα αποτελούν η φοροδιαφυγή, τα αυθαίρετα, τα ρουσφέτια κ.λπ.
5. Διότι ως χώρα κατασπαταλήσαμε τα προηγούμενα χρήματα που μας δόθηκαν από την Ε.Ε. και έτσι πολλά εκατομμύρια Ευρώ χάθηκαν χωρίς να αξιοποιηθούν κατάλληλα
6. Εξαιτίας της διαφθοράς και της ανικανότητας της πολιτικής ηγεσίας της χώρα μας
7. Εξαιτίας της αλόγιστης πρόσληψης εργαζομένων στο δημόσιο
8. Διότι είναι μια συνωμοσία των ξένων δυνάμεων εναντίον της Ελλάδας
9. Εξαιτίας των Ολυμπιακών αγώνων- η Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να αντεπεξέλθει στις οικονομικές απαιτήσεις μιας τέτοιας διοργάνωσης και χρεώθηκε αλόγιστα
10. Εξαιτίας της γενικότερης διαφθοράς και πτώσης των ηθικών αξιών της ευρύτερης ελληνικής κοινωνίας
11. Διότι είναι ένα μέσο χειραγώγησης των οικονομικά και κοινωνικά ασθενέστερων από την πολιτική ηγεσία και τους ισχυρούς της χώρας
12. Εξαιτίας της ακρίβειας- οι επιχειρήσεις αφέθηκαν ανεξέλεγκτες και οι τιμές των προϊόντων εκτινάχθηκαν στα ύψη
13. Προέκυψε εξαιτίας του ευρώ- μετά την αλλαγή του νομίσματος έγιναν σημαντικές ανατιμήσεις σε προϊόντα και υπηρεσίες
14. Εξαιτίας των υπερβολικών αμοιβών σε διευθυντικά στελέχη που απαρτίζουν το κρατικό φορέα (“golden boys”)

1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7

15. Επειδή οι τράπεζες άρχισαν να δίνουν αλόγιστα δάνεια σε πολλά νοικοκυριά και επιχειρήσεις που δεν είχαν την δυνατότητα να αντεπεξέλθουν στα χρέη τους
16. Εξαιτίας των παιχνιδιών κερδοσκοπίας διαφόρων οικονομικών κύκλων
17. Επειδή στην Ελλάδα δεν υπάρχει επιχειρηματική τάξη που να μην βασίζεται στο κράτος –πολλές επιχειρήσεις «ζουν» από τις προμήθειες και τις επενδύσεις του δημοσίου
18. Επειδή οι Έλληνες αναζητούν τη σιγουριά της εργασίας στο Δημόσιο
19. Επειδή η γραφειοκρατία του Δημοσίου εμποδίζει την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας
20. Λόγω της κομματικοποίησης του Δημοσίου που εμποδίζει την αξιοκρατία
21. Λόγω του ότι καταναλώνουμε ως κοινωνία περισσότερα απ' όσα παράγουμε
22. Επειδή η πολιτική ηγεσία υποκύπτοντας σε συνδικαλιστικές πιέσεις έκανε αλόγιστες παροχές σε διάφορες επαγγελματικές ομάδες

1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7

Z. Παρακάτω υπάρχουν κάποιες προτάσεις γύρω από τις Τράπεζες και το ρόλο τους, όπως εσείς τον αντιλαμβάνεστε, τις οποίες θα θέλαμε να χαρακτηρίσετε πάλι σε μια κλίμακα συμφωνίας από το 1 έως το 7:

1. Οι τράπεζες εγκρίνουν αλόγιστα δάνεια για να επιτυγχάνουν κέρδη από τους τόκους
2. Οι τράπεζες απορρίπτουν τα δάνεια γιατί δεν θέλουν να δανείζουν απεριόριστα
3. Η ελαστικοποίηση των κριτηρίων δανεισμού των επιχειρήσεων θα βοηθήσει στην ανάκαμψη της οικονομίας
4. Η ελαστικοποίηση των κριτηρίων δανεισμού των ιδιωτών θα βοηθήσει στην ανάκαμψη της οικονομίας
5. Η αλλαγή των όρων δανεισμού θα βοηθήσει στην ανάκαμψη της οικονομίας
6. Καμία αλλαγή στους όρους δανεισμού δεν πρόκειται να βοηθήσει στην ανάκαμψη της οικονομίας, άλλα μέτρα πρέπει να ληφθούν
7. Οι τράπεζες ευθύνονται για την οικονομική κρίση
8. Οι τράπεζες βοηθούν τον κόσμο όποτε δυσκολεύουν τα πράγματα
9. Οι τράπεζες επιτυγχάνουν κέρδη τόσο μέσα από τις καταθέσεις όσο και τον δανεισμό των επιχειρήσεων
10. Οι ελληνικές τράπεζες είναι υγιείς και ανταγωνιστικές
11. Οι τράπεζες συμβάλλουν στην ομαλή διατήρηση της οικονομίας μέσα από την ασφάλεια που προσφέρουν στις καταθέσεις
12. Οι ελληνικές τράπεζες βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στις διεθνείς αγορές και τις διαθέσεις των οικονομικών εταίρων διεθνώς
13. Η παροχή βοήθειας από το κράτος προς τις τράπεζες ήταν απαραίτητη για την επιβίωσή τους
14. Η παροχή βοήθειας από το κράτος προς τις τράπεζες ήταν απαραίτητη για την ανάκαμψη της οικονομίας
15. Η κρατική ενίσχυση προς τις τράπεζες έγινε εις βάρος των μικρομεσαίων, καθώς εκείνοι τα χρειάζονταν περισσότερο
16. Οι τράπεζες συμβάλλουν στην ομαλή διατήρηση της οικονομίας μέσα από το δανεισμό σε υγιείς επιχειρήσεις
17. Οι τραπεζικές καταθέσεις δεν είναι το ίδιο ασφαλείς πλέον

1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7

18. Οι τράπεζες προσφέρουν καλύτερους όρους στους συνεπείς πελάτες
19. Η κρίση οδήγησε στην επιδείνωση των όρων δανεισμού από τις τράπεζες
20. Οι τράπεζες δείχνουν μεγαλύτερη διάθεση να συνεργαστούν στην είσπραξη των «προβληματικών» δανείων
21. Οι τράπεζες θα γίνουν πιο αμείλικτες τώρα που απειλούνται και οι ίδιες
22. Δε θα χρειαστεί ξανά η κρατική βοήθεια προς τις τράπεζες
23. Υπάρχουν τράπεζες που μακροπρόθεσμα δεν θα επηρεαστούν από την κρίση

1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7

Η. Η οικονομική κρίση έφερε αλλαγές στις ζωές των περισσότερων μας, οι επιπτώσεις των οποίων τώρα γίνονται αισθητές. Παρακάτω περιλαμβάνονται απόψεις και προβλέψεις γύρω από τις επιπτώσεις αυτές, τις οποίες καλούμε να χαρακτηρίσετε στο τελευταίο κομμάτι της έρευνας μας, υπολογίζοντας πάντα ότι το 1 σημαίνει την απόλυτη διαφωνία σας ενώ το 7 την απόλυτη συμφωνία σας:

1. Η οικονομική κρίση μας οδηγεί στον περιορισμό της σπατάλης
2. Είναι δυσκολότερο να αγοράζεις πια όσα χρειάζεσαι και μπορούσες πριν την κρίση
3. Η οικονομική κρίση μας οδηγεί στο να στερηθούμε είδη πρώτης ανάγκης
4. Υπάρχουν περισσότερες προσφορές πλέον μετά την έλευση της κρίσης· παντού ακούς για εκπτώσεις και ευκολίες πληρωμής
5. Η κρίση θα κάνει πιο δύσκολο το να βρεις μια καλύτερη δουλειά
6. Οι αλλαγές στα όρια απόλυσης είναι ένα μέτρο που διευκολύνει μεν τις απολύσεις αλλά από την άλλη διευκολύνει και τις προσλήψεις
7. Οι αλλαγές στα όρια απόλυσης έχουν φέρει την αλματώδη άνοδο της ανεργίας
8. Οι αλλαγές όσον αφορά το ωράριο εργασίας θα επιφέρουν την κατάργηση του 40ώρου και της πληρωμής των υπερωριών
9. Οι αλλαγές γύρω από το ωράριο εργασίας θα καταστήσουν την εργασία πιο ευέλικτη και πιο ελκυστική
10. Η τρέχουσα οικονομική συγκυρία ευνοεί την ανάπτυξη φαινομένων παραοικονομίας, όπως αυτού της μαύρης εργασίας
11. Η ρύθμιση των οφειλών των επιχειρηματιών προς τα ασφαλιστικά ταμεία και την εφορία είναι ένα μέτρο που θα ευνοήσει την ανάκαμψη της οικονομίας
12. Οι ευνοϊκές διατάξεις του Κράτους προς τις επιχειρήσεις είναι μέτρα που καθυστερούν την είσπραξη χρημάτων αναγκαίων για την έξοδο από την κρίση
13. Τα δάνεια που δόθηκαν με την εγγύηση του Κράτους δεν έφεραν την ανάκαμψη της οικονομίας που αρχικά υπόσχονταν
14. Η αύξηση της φορολογίας έχει πλέον ως στόχο να πλήξει όσους μέχρι σήμερα φοροδιαφεύγουν
15. Η αύξηση της φορολογίας θα επιβαρύνει ως συνήθως τους μισθωτούς και συνταξιούχους
16. Η οικονομική κρίση έχει καταργήσει τα όρια συνταξιοδότησης για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες
17. Η οικονομική κρίση είναι η απαρχή της εξυγίανσης του ασφαλιστικού συστήματος

1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7

Δημογραφικά Στοιχεία

ΦΥΛΟ	
ΑΝΔΡΑΣ	
ΓΥΝΑΙΚΑ	

ΗΛΙΚΙΑ

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	
ΔΗΜΟΤΙΚΟ	
ΓΥΜΝΑΣΙΟ	
ΛΥΚΕΙΟ/ΤΕΕ	
ΙΕΚ	
ΑΕΙ	
ΤΕΙ	
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ	
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΟ	

ΦΟΡΕΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	
ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	
ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	
ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΑΣ	
ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΑΣ	
ΑΝΕΡΓΟΣ/ΑΛΛΟ	

ΘΕΣΗ/ΒΑΘΜΟΣ ΣΤΗΝ ΙΕΡΑΡΧΙΑ	
ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ	
ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ	
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ/ΔΙΕΥΘΥΝΤΙΚΟ ΣΤΕΛΕΧΟΣ	